

GÖRGEY ARTHUR

1848—49-BEN.

A TÖRTÉNELMI KRITIKA EREDMÉNYEINEK RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA.

IRTA

ELEMÉR OSZKÁR.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TARSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1896.

ELŐSZÓ.

Szükséges, hogy elmondjak egy pár szót e füzetről és czéljáról.

Egy, a történelmi kritika által már régen megdöntött vádnak alaptalanságát, sőt képtelenségét akarom a lehető leg-szélesebb kör előtt e lapokban megismertetni.

Arról a világtörténelemben szinte páratlanul álló vádról lesz itt szó, mely Görgey Arthurból, a hazájáért önzetlenül küzdő emberből, egy erkölcsi szörnyeteget csinált.

Arról a vádról, mely azon mértékben nőtt nagyra, a mely mértékben távolodtak az emberek ama férfiú pályája idejétől s a melyet ma a születő gyermek szinte az anyatej-jel szív magába.

Az a társadalmi tünemény, mely szerint az emberek a többeket ért s többek által előidézett bajt egy emberre szerez-tik hárítani, a magyar forradalom ügyének elbukásával egy monstruosus kiadásban jelentkezett.

A nemzeti ügy bukásával az egész bajt arra a férfiúra zúditották, a ki annak legkevésbé volt oka.

Kevéssel rá, hogy minden elveszett, hogy Görgey a kormányzó tudtával és az egész táborokar határozata alapján letette a fegyvert, hogy a szegény ország utolsó pár ezer fegyverfogható fiát le ne mészároltassa, megdördült a wid-dini szózat, melyben a végveszély utolsó óráiban kimene-kült s a saját maga által reménytelennek kijelentett ügyet ott-

hagyott kormányzó odadörögte a végkétségbeesésben lévő nemzet fülébe: Egy áruló okozta a mi vesztünket!

És egészen érhető, hogy a nemzet nagy többsége, mely nem ismerte a tényeket, de mely morális és fizikai képességeinek legjavát a forradalom ügyének szentelte, elhitte ezt a vádat annak a férfinak, ki annyiszor reszketette meg idegeit hatalmas ékesszólásával, ki előtte szinte a megtestesített jelszó volt. Keservei között vigasz volt a gondolat: Mi nem hiába áldoztuk volna életünket és vérünket, ha egy áruló nem akad!

A widdini intésre aztán egyre gyarapodott a vádolók csapata: a kormányzónak a felelősségben részesei.

Majd a nép az ő csapongó phantasiájával kapva kapott ezen a mesésen szörnyű történeten. Itt meg ott feltűnt egy-egy «tanú», a ki a legborzasztóbb dolgokat tudta elmesélni. S mentől szerencsétlenebb lett a nemzet, mentől kegyetlenebbül dühöngött az önkény, annál hevesebben, a kétségbeesés egész elkeseredésével csüggött e mondán. — Az évek multak, amaz idők tényei egyre homályosabbak lettek s a rágalom szabadabban csaponghatott, előállván a legképtelenebb, a leghihetetlenebb dolgokkal.

S a nemzet nagyobb része mohón kapott rajta, mohón szívta be: mint a lázbeteg a hűsítő jégcsapot.

Így évek multán a közvéleménybe beette magát ez a vád s létrejött egy generatio, melybe ezt belenevelték s szinte az első imával együtt csepegtették a gyermekek szívébe az irtózatot s az átkot Görgey ellen.

S az utána következő még hatványozott mértékben örökölte az elsőtől ezt a végzetes hagyományt. De míg a vád kezdetén igen nagy volt azoknak száma, kik abban nem hittek, jobbra amaz időknek szereplő egyéniségei közül, ez a szám egyre fogyott e férfiak elhunytával. A mily mérték-

ben fogyott a vád ezen ellensúlyozóinak száma, ép oly mértékben növekedett a félrevezetetteké.

S miért vádolt Kossuth? Vajjon csakis Görgey elleni régi gyűlöletéből, a féltékenykedés keserű utóemlékeiből, vagy azért, hogy egy végzetes politika immár nyilvánvaló következményeiért a felelősséget magától elhárítsa? Talán az egyikből, talán mindakettőből, de talán egy harmadik, hogy úgy mondjam, magasabb ethikai szempontból. *Talán egy ember feláldozása árán is, meg akarta menteni az eszmét, melyet a következmények desavouáltak: az ápr. 14. eszméjét, a 49-es politika eszméjét.* Hát gondoltak-e Napoleon és a többi nagy nemzeti alkotók és újjáteremtők nem egy ember, de ezrek sorsával és életével! Hiszen nagy gondolkodók fényes elméletei is nyujtották nekik a kellő morális basist és impulsust hozzá!

Ha elismeri, hogy mind e sok szerencsétlenséget egy vakmerő politika okozta, akkor az ő politikáját életre többé nem támasztja senki soha. *Pedig ő e politikán egész lényével, egész hazaszeretetével s meggyőződésével csüggött haláláig.* Politikájának alapeszméjét s a nemzetben a meggyőződést annak helyességéről akarta talán megmenteni azzal a rettenetes eszközzel.

S célját részben elérte. Az a meggyőződés tényleg megvan a közvélemény egy tekintélyes részében *s félni lehet, hogy az a lappangó meggyőződés még egyszer az eredeti alakra fogja feltámasztani azt a politikát, ezzel ismét végveszélybe dönteni az országot!*

Ezekből az előrebocsátottakból következik, hogy ezen vádnak miben létét szélesebb kör előtt megismertetni kétféle okból szükséges: egy morális és egy nemzeti, politikai okból.

A morális az, hogy vérlázító egy eljárás, melyben

Görgey Arthur részesült, hogy minden jogérzet fölháborodik az emberben, ha látja, hogy egy férfiút, ki nemesen, önzetlenül, életét minden pillanatban kockára téve küzdött a hazáért, ki megmentette a magyar fegyverek becsületét a legválóságosabb időkben s a végveszélyben azt, a mit még meg lehetett menteni: egy szebb jövőre vezethető eszmét, történelmi tanulságot, — hálaképen erkölcsi szörnyeteggé tették az utódok szemében; hogy azt a férfiút, kit minden más nemzet legjobbjai közt tisztelne, kinek egy boldogabb kor beköszöntésével, mint annak egyik előharczosának, a hálás nemzet a közéletet vezető factorok között fényes helyet biztosítana, a legrettenetesebb váddal: a hazaárulás vádjával sújtja.

Ez az első ok már egymaga minden jó érzésű ember előtt igazolná e könyvet.

De én ennél az elsőnél sokkal fontosabbnak tartom a másodikat. *A Görgey elleni vádoló hadjárat meghamisította a történelmet.* Az a borzadályos, képtelen mese tönkretette azt a legbecsesebbet, mit a nemzet annyi véráldozattal kivivott magának: a történelemnek a jövő számára directívául szolgáló tanulságát.

Pedig, hogy «quid valeant humeri» azt a nemzet történelméből tudhatja meg. Mert minden emberi és nemzeti cselekvőséget nemcsak a jelen körülményei által nyújtott okok idéznek elő, hanem az összes, a múltban működött okok is. Egyképen szerencsétlen, egyképen el fog pusztulni az a nemzet, mely jelenét nem ismeri, mint az, mely a múlt által felhalmazott okokat félreismeri. A legragyogóbb tündérmesénél is többet ér egy igaz történet, mert csak ennek van a jövőt megtermékenyítő tanulsága, míg amaz legfőlebb elbizakodásra, az erők túlbecsülésére vezet.

A magyar forradalom igaz történetének egy ilyen nagy, termékenyítő, a jövőnek fáklyául szolgáló tanulsága van.

A nemzet összes ereje megfeszítésével harczolt, legjobbjai önfeláldozó odaadásukkal küzdöttek. Az ellenség is a tőle telhető legnagyobb erővel küzdött ellenünk. *És e harczban egyik sem tudta legyőzni a másikat*, mert a győzedelmes magyar fegyvereket egy külhatalmasság akadályozta meg diadalmas útjukban.

De az orosz interventio nélkül is, *határozott és végleges* csapást valószínűleg egyik fél sem lett volna képes a másikra mérni. *És ebben van az a nagy történelmi tanulság: a paritas elve, mely 67-ben a királyt és a mi legjobbjainkat a kiegyezéshez vezette.*

Ezt mutatja a magyar forradalom igaz történetének tanulsága. A harcz, ha szerencsétlen volt is, lélekemelő volt, a tanulság pedig egyike a magyar historia legértékesebb tanulságainak.

Ezzel szemben csináltak egy tündérmesét, jobban mondva egy ördögmesét.

Ennek a mi országunknak ereje határtalan, hősisége páratlan, mi bizton legyőztük volna a több mint tízszerre nagyobb ellenséges szövetséget, ha egy áruló nem akad!

És ez a mese semmivé akarja tenni azt a nagy tanulságot!

A tündérmese gyermeknek való, de egy országnak nem mese kell, hanem történelem!

Ez az országos közvélemény, mely a Görgey elleni vádaknak hitelt adott, a történelem tanulságaiban sem hisz.

És mentől erősebb lesz e nemzet, mentől inkább tapasztalandja anyagi és erkölcsi erejének rohamos és összhangzatos fejlődését, annál erősebb lesz az elmékben és a szívekben az a titkos közmeggyőződés, mely vágygyá lehet és vágyból tetté.

Mily fényes, mily lélekemelő a Kossuth által kitűzött

czél: független, önálló Magyarország! *Ez az eszmény kísértése.*

Mily gyengék voltunk mi, a mához képest, 48-ban s mégis már akkor is csak egy áruló verte le az ügyet. Hát most, több évtized lázas és kitartó munkájában mennyivel erősebbek lettünk, hisz csaknem túlszárnyaltuk Ausztriát! Hátha most hatványozott erővel, *áruló nélkül* (mert ám elővigyázóbbak lennénk) ragadnók ismét kezeinkbe a 49-es zászlót . . . . . vajjon mi lenne? Hisz kétségtelen, csaknem bizonyos . . . .

És ez a meghamisított historia, a félrevezetett közmelegyőződés kísértése!

És megborzadok attól, a mi következne . . . .

Újabb vérontás, egy újabb Világos . . . .

Nem, nem Világos, valami sokkal borzasztóbb annál. Ez volt a főoka e munkálatnak.

Használtam az előbbiekben e kitétel: igyekszem a nagy közönség előtt megismertetni e vádnak a történelmi kritika által kimutatott alaptalanságát.

Mert különös, de úgy van, hogy bár már régen nagy tehetségű és avatott férfiak megdöntötték ezt a vádat rendszeres, alapos történelmi búvárkodással, lelkiismeretes kritikával megírt történelmeikben, kik nagyobb részének nem is az volt a céljuk, hogy Görgeyt megvédelmezzék — mégis a vád makacsul tartja magát a közvéleményben.

Ennek oka az, hogy e munkák, mint a Szeremlei, Ráming, Rüstow, Görgey István munkáinak olvasása sok időt és fáradságot igényel.

És e nagybecsű művek eredménye csak az lett, hogy egy igen kis kört, a szakemberek s az igazságot keresők kicsiny csapatát győzte meg — igaz, a legteljesebben — Görgey céljai s tettei tisztaságáról és nemességéről.

De a nagy sokaság, csaknem az egész közvélemény félrevezetve maradt.

Ez a dolgozat azt tűzte ki feladatul, hogy a lehető leg-rövidebben és legvilágosabban közölje a nagy közönséggel a historiának minden kételyen felül megállapított tényeit.

Nem új studium eredménye e füzet. *Egyetlen új adat sincs benne, talán egyetlen új következtetés sem.* Mert ez teljesen fölösleges.

A fentemlített művek nem hagynak egy vitás kérdést sem érintetlenül és kétségtelen bizonyítékok nélkül.

Nyugodt lélekkel, a rendíthetlen meggyőződés nyugalmával és az igazság erejébe vetett erős bizodalommal bocsátom a közönség elé e dolgozatot.

I.

A háború kezdete. Görgey a feldunai sereg fővezére lesz.

A márcziusi napok öröme rövid ideig tartott. A remény, hogy a nemzet és királya között végre nehéz 300 esztendő szomorú tanulságai után az egyetértés, a kölcsönös bizalom és jóakarát helyre állt, hamar hiúnak bizonyult. Az uralkodó gyengesége, a kamarilla lelketlen izgatásai az egyik, — a kedélyek és idegek rendkívüli izgatottsága és felindultsága a másik részről, ismét súlyos összeütközésekhez vezettek. A Jellachich által kezdetben látszólag a király akarata ellenére, később annak titkos meghatalmazására folytatott támadások a nemzetet forradalomba kergették. És ez a forradalom komolyabb és vészesebb volt mindazoknál, melyeket a haza és a dynastia az utolsó 300 év alatt átélt. Mert ez a forradalom nem egy szűk, kiváltságos osztály magánügye volt, mint az eddigiek, hanem az egész ország: a rendek és az ösiség romjain szabaddá és egyenlővé lett *egész nemzet* ügye volt.

A forradalom a Jellachich elleni csatákkal vette kezdetét. A magyar seregek kiűzték a bánt az országból s Ausztriába kergették. — Windischgrätz kategorikus szavai a magyar követséghez: «rebellisekkel nem alkuszom» a magyar forradalomban szinte az «alea jacta est» szerepét viszik. — Ez a Jellachich elleni hadjárat szerencsétlen kimenetelű volt. A fővezér részéről elkövetett sok hiba azt eredményezte, hogy Jellachich Auersperggel és Windischgrätzzel egyesülve, Schwechatnál 1848 okt. 30-án a magyar sereget legyőzte. Moga

leköszönt s a volt hadsereg fővezérévé Kossuth, mint a honvédelmi bizottmány elnöke, Görgey Arthur honvédezedest nevezte ki az összes rangidős törzstisztek egyhangú ajánlata, kik maguk a fővezérlet elfogadására nem vállalkoztak.

Görgey rövid idő alatt meggyőződött feladata súlyos voltáról. Levelei, melyeket fővezérsége első napjaiból a honvédelmi bizottságnak írt, hiven tükrözik vissza a seregében, a «feldunai kir. hadtest»-ben, uralkodó számos bajokat, melyek az egész hadtest elzüllésére vezethetnek. A hiányos felszerelés, a zászlóaljok megbízhatatlansága, szökései, hadban járatlansága és hadserege úgy számban, mint hadi erkölcsökben legtekintélyesebb részének politikailag megbízhatatlan szelleme, nem is említve az ezer más kisebb-nagyobb bajokat, rendkívül súlyossá tették helyzetét és próbára tették hadszervező képességét. És Görgey emberül megállta helyét: *ebből a már-már széteső, részben demoralizált elemekből megalkotta azt a sereget, mely ellenségei és barátai egybehangzó ítélete szerint a magyar forradalom legképzettebb, legbátrabb hadseregének magva volt.*

Mialatt lázas buzgalommal az égető hiányokon segített, az önkényes csapatok elbocsátását sürgette. A hadsereg megbízhatatlan politikai szellemét pedig egy gyökeres gyógyszerrel orvosolta meg. Minthogy a tisztikar zöme a közös hadsereg tiszteiből állott, olyanokból, kik V. Ferdinandnak a hűségi esküt letették, igen sok közülök nem is magyar, feltárták előttük a helyzetet: nem V. Ferdinand ellen küzdenek ők, hanem érte és a magyar alkotmányért a törvénytörők ellen, s egyéb céljuk nem lehet, mint a trón és az alkotmány biztosítása. De ha valaki ennek daczára nem akar az osztrák seregek ellen küzdeni, ám menjen, most még szabad az út, sőt méltányos végkielégítést is kap. És mentek sokan, magyarok és nem magyarok. De ezzel a sereg a pártosko-

dás és ingadozás szellemétől meg volt mentve. *A többség, mely maradt, híven és lelkesülten küzdött az ügy mellett, melyet helyesnek, igazságosnak és szentnek ismert el.*

Görgey jól tudta, hogy ezen lépésével áthágta hatáskörét. Azért Pozsonyból decz. 16-án kelt levelében megírja a honvédelmi bizottmánynak a történeteket, egyszersmind kijelenti, hogy ha eljárását a bizottmány nem hagyja jóvá, lemond a fővezérségről, mert adott szavát nem szegi meg. «Ha rosszul cselekedtem — írja — tessék megírni, de váltsa be szavam, vagy sziveskedjék kijelenteni, kinek adjam át a fővezérséget». — A kormány Görgey eljárását jóvá hagyta.

A hadsereg belső bajait csak tetézték a honvédelmi bizottmány, helyesebben Kossuthnak (mert hisz a bizottmány csak eszköz volt Kossuth kezében) kivihetetlen rendelkezései. Már a háború első napjaiban jelentkeznek ezek a tényleges és helyi viszonyokkal ellentétben lévő és azért kivihetetlen parancsai egy geniális, de a hadi tudomány elemeiben is járatlan népvezérnek, kiben hiányzott az önkritika és a tárgyilagosság ennek felismeréséhez.

Így Kossuth, Görgey és táborkara ellenében, *határvédelmet parancsol Soprontól — Pozsonyon át — Nádasig*. Ezt a roppant határvonalat védelmezze legfőlebb 20,000 ember! Lehetetlen, veszedelmes, valóban naiv parancs! És Görgey hiába igyekszik meggyőzni Kossuthot a parancs lehetetlen és veszélylyel fenyegető voltáról. Görgey a honvédelmi bizottmány ezen és más hasonló képtelen rendelkezéseit a collegiális szervezet ismert bajának, a személyes felelősség hiányának tudja be, *azért pozsonyi nov. 11-iki levelében dictaturát ajánl*, mint az egyedüli orvosszert e veszedelmes helyzetben, remélve, hogy Kossuth, ki már úgy is dictatori hatalmat gyakorol, személyes felelőssége érzetében, mint törvényes dictator óvatosabb lesz.

«Pozsony, egy öt egyszerre Ausztria, Morvaország, Szilézia, Galiczia felől fenyegető hatalmasabb ellenséggel szemben — írja említett levelében Görgey — tarthatatlan pont és csakhamar sírja lesz hadseregünknek».

Hiába minden kérés, tanács! Görgey kénytelen Kossuth helytelen dispositiója szerint bevárni az osztrák invasiót. Napiparancsában kimondja, hogy a harczot el kell fogadni, a túlerő ellenében óvatosan hátrálva, de úgy, hogy ez a megfutásnak még látszatát is elkerülje.

Deczember közepén megindult a nagy osztrák invasió. A túlerő győz, de a visszavonulás rendben történik *s az ellenség czélja meghiusult: M.-Óvárt a magyar seregnél előbb elérni.*

Decz. 19-én Görgey Győrben van serege egyik részével, míg másik része Komáromba húzódott. Itt Görgey keserűen tapasztalja, hogy Kossuth ígéreteit, melyeket neki tett, nem váltotta be. A Kossuth által ígért 30,000 emberből egy szál sincs s Győr erődítményei használhatatlanok. A Duna befagyott s Győr így oldalt s hátulról támadható meg, tehát tarthatatlanná vált. Görgey elrendeli a visszavonulást. Decz. 29-én a a Vértes előtt állanak, Perczel tábornok színvonalán, kit Görgey felszólított volt, hogy Sopronon és Kőszegen át a fővárosba vonuló ellenség elől, az utat Devecsernél szállja meg, hol Stréter seregével egyesülhet. *Görgey Vértesnél fedezi seregével a fővárosba vivő öt utat.*

Igy a hat heti határvédelem helytelen és veszélyes voltát a következmények igazolták és bár nagy idővesztéssel Görgey tervéhez, a hadseregnek a határtól való távolabb összpontosításához vezettek.

II.

Hogy történt a moóri csata ?

Az amúgy is válságos helyzetet csak még válságosabbá tette *Perczel tábornok moóri veresége*, melyet az osztrák jobb szárnytól szenvedett. Ezzel a moóri szerencsétlenséggel kezdődnek a komolyabb és konkrét alakot öltő gyanúsítások Görgey ellen. És ne feledje az olvasó, hogy valahányszor csak egy komoly és vészes jellegű hadi szerencsétlenséggel találkozunk a magyar forradalom történetében, a hadvezérek ignoranciája, avagy a viszonyok szerencsétlen összetalálkozása következtében előidézettel, a vád csaknem mindig összekötésbe hozta azokat Görgey Arthur nevével.

És ez a moóri csata egy ilyen komoly szerencsétlenség volt. *Megsemmisült vele Görgey célja: a fővárosok megvédelmezése, az ellenség lehető hosszú ideig való feltartóztatása, a Duna jobb partján vivandó ütközet.*

Az akkori hadi okiratok s szereplők tanúskodásai alapján a történelmi kritika minden kétségen kívül megállapította a következőket:

1. hogy Perczel nem volt Görgeynek alárendelve s hogy így Görgey neki legfőlebb csak tanácsokat adhatott ;

2. hogy a polgári kormány részéről kapta Perczel az ütközet elfogadására vonatkozó dispositiót, de ez a dispositio is, a csata elfogadását Perczel belátására bízta ;

3. hogy Görgey minden lehető megtett Perczel támogatására. Horváth őrnaggyal a Sárkány-szorost megszállatta

Perczel számára s Csákvárra a Karger-dandárt küldötte, hogy esetleg segítségére legyen ;

4. hogy Perczel egy álhirre adván, mely az ellenség számát kicsinynek tüntette föl, önkényt bocsátkozott csatába ;

5. hogy seregét a legalkalmatlanabb helyen, Görgey segéd-csapatától a lehető legtávolabban állította harczba ;

6. hogy Görgey Perczel segítségére nem mehetett, *mert bicskei, a fővárosokat védő positióját semmi áron sem adhatta fel ;*

7. ha el is ment volna, csak későn érkezett volna.

Ezek mindannyian hiteles adatok által igazolt tények, melyekre nézve Klapka, Rüstow és Windischgrätz historiographusa munkáikban teljesen megegyeznek.

Igy veszett el a moóri csata, nem ördögi furfangból, hanem a leveret hadsereg vezetésében történt hibák folytán.

III.

A kormány kivihetetlen parancsokat ad. Egyéb hibák.

A moóri szerencsétlenség a további visszavonulást tette szükségessé, nehogy az ellenség Görgey és Perczel közt az utat elvágja. Visszahúzódtak egész Promontorig. (Ezzel természetesen abban maradt Kossuth lehetetlen rendelkezése, mely a Vértes könnyen járható szorosaiban guerilla-harczot parancsolt Görgeynek.) Csakhamar Kossuth a további visszavonulást rendeli el az ú. n. Buda előtti első védvonalba. Alig hogy ez megtörtént, megjött a híre azon békekövetségnek, melyet az országgyűlés Windischgrätzhez küldött. A táborban erre nagy felindulás keletkezett. Megütköztek azon, hogy *a magyar kormány a törvénytelennek nyilvánított fejedelem parancsnokához békealkudozókat küld!* (Mert tudnunk kell, hogy V. Ferdinánd visszalépett és 1848 decz. 2-án Ferencz József foglalta el a trónt, aki az osztrák minisiterelnök ellenjegyzésével tudatta ezt Magyarországgal. A magyar alkotmány e szántsándékos és durva megsértésével szemben a hadsereg eleve kijelentette, hogy a trónváltozást törvényesnek nem ismeri el és V. Ferdinandot tekinti továbbra is királynak.) — És most — *így panaszkodtak tovább* — a saját s a hadsereg meggyőződése és kinyilvánított akarata ellenére e meggon- dolatlan lépésre ragadtatta el magát az országgyűlés! Hát ugyan mit várhattak Windischgrätzről? Hihette-e valaki józan észszel Windischgrätzről, amaz emlékezetes nyilatkozata után, hogy ez a dőlyfős katona eddigi sikerei után a békét

elfogadja másképp, mint teljes meghódolás feltétele alatt? S mi vár akkor a hadseregre? A kompromittált, a «lázkodó» hadseregre?

És hogy ez a hír által keltett felháborodás teljes legyen, nemsokára Kossuth hármias rendelete érkezik meg. Elrendeli, 1. hogy Görgey Buda előtt döntő csatát vívjon, 2. a hadseregnek a Duna balpartjára való megmentését, 3. a fővárosnak a rongálástól való megkímélését.

Ismét egy csomó lehetetlen, veszélyes, kivihetetlen parancs!

Mert döntő csatát a tönkre jutás nélkül a túlnyomó ellenséggel szemben lehetetlen vívni. Egy kisebb sereg csak taktika segítségével győzheti le a túlnyomóan nagyot, nem pedig végső csatában. Azután mindenki előtt világos, hogy döntő csatát a főváros megkímélésével, minden rongálás elkerülésével vívni nem lehet. És mindezekhez: az ellenség megtámadása a kormány által kiküldött békeküldöttség életébe kerülne, mert Windischgrätz joggal vádolná ezt rosszhiszeműséggel, öt félrevezetni akaró ravaszsággal.

Természetes, hogy lelkiismeretes fővezér meg sem kísérthette e parancsok végrehajtását. Görgey legelső dolga volt a fővárosba sietni, hogy Kossuthot e parancsokról lebeszélje. De már január 2-án nem találja Kossuthot Pesten, mert ő az országgyűléssel s a kormánynyal Debreczenbe vonult a veszélyeztetett fővárosból.

A veszély pedig nagy volt és gyors intézkedést igényelt. Csányi elnöklete alatt Vetter, Perczel, Répásy, gr. Lázár, Klapka, Kollmann és Beyer részvételével haditanácsot tartanak. Görgey kifejti, hogy Kossuth parancsait a fenti okoknál fogva végre nem hajthatja, inkább leköszön. Erre a haditanács Kossuth rendelkezéseit tisztelettel félretéteti és *határozatilag kimondja, hogy Görgey Vácznak felfelé a Vágnál álló Simunics hadteste ellen vonul és baj esetén Komáromnak*

visszavonulva, elvonja az osztrák figyelmét a Debreczenbe vezető legrövidebb útvonaltól, mialatt a kormányt Perczel közvetlenül fedezi. Határozatba ment az is, hogy a fővárosból viadal nélkül vonuljon ki a hadsereg.

E határozat végrehajtása megkezdődik. A visszavonulás közben az ellenség a Karger-dandárt és a tétényi csapatot megtámadja, de leveretik; Görgey üldözni akarja, midőn Vetter egy álhír folytán azt rendeli, hogy ne ereszkedjék döntő csatába, mert az ellenség a befagyott Dunán a pesti partra átkelt s onnan fenyegeti Pestet. Erre Görgey a tétényi útszoros védelmére szorítkozott.

A visszavonulás alatt Pest utczáin kifüggesztett kiáltványokat láttak, a melyeket a kormány bocsátott világgá, s melyekben Görgey tudta nélkül, aláírásával, ő általa ilyenféle valótlanságokat mondatnak: «Visszavonultatok... hogy az ellenség a főváros előtt az élethalál harcban sírját találja». — «Mészáros Kassa pusztítóját, Schlicket, megverte s ágyuit elfoglalta». Képzeltetni a sereg és vezére szegényét, a kiket az ellenség gyáva, nagy hangú kérkedőknek fog tartani.

Ennyi helytelenség és zavar természetesen meghozta a maga következményeit. A tisztek közül igen sokan beadták lemondásukat, sőt némelyek egyenesen a legénységet lázították. Többen Görgey előtt ki is mondták kereken, hogy ők szavukat adták egymásnak, hogy tovább nem mennek a Duna jobb partjánál, hogy vigyázzon Görgey, nehogy egyesek önző céljainak áldozata legyen, hogy ők nem követhetik őt tovább a bizonytalanba, a törvénytelenbe.

Görgey elbocsátja őket, de kijelenti, hogy föbbe fogja lövetni azokat, kik a legénységet lázítják.

Így lazították meg ismét a kormány helytelen és könnyelmű tettei a hadseregnek helyreállított jó szellemét s ismét a feloszlás katasztrófája felé sodorták.

IV.

Hazaárulás volt-e a váczi proclamatio?

A leírt események izgató hatása alatt ért a feldunai kir. hadsereg 1849 jan. 4-én Vácra, megrendülve reményeiben, bizodalomban a kormány iránt, veszélyben látva az ügyet, melyért fegyvert fogott, a legkínosabb bizonytalanság által gyötörve. *A demoralisatio legaggasztóbb symptomái mutatkoztak.* Nagy izgatottság s mozgalom a tisztek között, mely a legénységre is kezdett átterjedni. — Előbb egyesek, majd a tisztek tömegesen léptek vezérük elé s nyílt szóval elmondták a mi a lelküket nyomja: Mi lesz most? Mi vár reájuk? A kormány képtelen parancsaival a hadsereget minduntalan bajba keveri s győzni nem engedi! És az a békeküldöttség Windischgrätzhez? Mi ez? Naivitás vagy ravaszság? Férfias és okos cselekedet semmi esetre. Kérik vezérüket, hogy ebben a veszélyes és bizonytalan helyzetben legalább ő legyen az egyedüli, ki tisztában van a helyzettel, céljaival s ki nyíltan és férfiasan feltárja azt hadteste előtt, mely önzetlenül harczolt a jó ügyért! mely továbbra is kész harczolni a trónért és hazáért, de nem egyesek önző céljaiért!

Görgey belátta, hogy a baj nagy, s hogy alkalmas és rögtön ható orvosszerre van szükség.

Ezt az orvosszert megtalálta Görgey a váczi proclamatio neve alatt ismert kiáltványban, melyet tisztikara nagy örömmel fogadott el s a melyet a vádolók, meg a rövidlátó félrevezetettek, mint Görgey árulásának okmányyszerű bizonyítványt szokták emlegetni.

Ezen proclamatio első részében kimondja Görgey célját, hogy a hadsereg szellemét « ezen megrendült öntudatot újra megszilárdítani és ez által a némileg megfogyatkozott bátorságot megint föléleszteni — a vezetőnek legelső kötelessége ». Mindenekelőtt kijelenti: « Én meg fogom állani a helyemet, a meddig az rám bízva marad ». Majd felsorolja hibáit. Nem lett volna szabad a honvédelmi bizottmány helytelen rendeleteinek engedelmeskedni, mert ezek sodorták veszélybe a hadsereget. Hibáztatja a honvédelmi bizottmány tetteit, kezdve a határvédelem elrendelésétől, el egészen a főváros rögtöni odahagyásáig a veszély pillanatában. « Kötelességemnek tartom a hadtestet — a legnyomorúttabb sorsból, a teljes belső felbomlástól való megóvás végett — felszólítani, hogy a következő nyilatkozatot, melynek a mi becsületes állásunkat bemocskoló mindennemű ráfogások elleni tiltakozás a célja, — érett megfontolás után vagy tegye magáévá, vagy pedig azzal netán ellenkező nézetét önként fejezze ki ».

Ezzel végződik az első rész.

A második rész a hadtest tulajdonképeni hitvallása, melyet ez most nyíltan, ország-világ tudtára ad. Miután az előzményeket felsorolja, a következő négy pontban fejt ki a hadsereg álláspontját:

1. A feldunai hadtest *bü marad esküjéhez*, miszerint Magyarországnak V. Ferdinand király által szentesített alkotmánya fentartásáért minden külső ellenséggel határozottan szembeszáll.

2. Hasonló határozottsággal fog a feldunai hadtest mindazok ellenében is fellépni, kik az országon belül netalán idétlen republikánus izgatásokkal az alkotmányos királyságot felforgatni megkísértenék.

3. Az alkotmányos monarchia fogalmából, melyért a

feldunai hadtest utolsó emberig harcolni el van szánva, önként folyik, *hogy neki egyedül azon parancsokat szabad és szándéka követnie, melyek a felelős magy. kir. hadügyminisztertől, vagy ennek maga által kinevezett helyettesétől (jelenleg Vetter tábornok) törvényes formában érkezendnek hozzá.*

4. Minthogy a feldunai hadtest szem előtt tartván Magyarország alkotmányára letett esküjét és szem előtt tartván önön becsületét, — teljes öntudatával van annak, mire köteles és mit akar: *ennélfogva végezetül kinyilatkoztatja, hogy az ellenséggel folytatott bármely egyezkedésnek eredményét csak az esetben fogja elismerni, ha az egyrészt Magyarországnak azon alkotmányformáját, melyre a hadtest megesküdött, másrészt magának a hadtestnek katonai becsületét biztosítja.*

Igy hangzik a «hazaáruló» proclamatio.

Nyílt, férfias szóval, néhol a szenvedett sok méltatlanság keserű szavával, de mindvégig igazán és becsületesen mondja el álláspontját. Világos, minden sorában érezhető a cél: *egy öntudatos, őszinte nyilatkozattal megvédeni a hadsereget minden eddig tett és a jövőben tehető rágalomtól. Ők Ferdinandra és az alkotmányra esküdtek. Most sincs egyéb céljuk, mint a trón védelme, az alkotmányos, a 48-ki törvények alapján álló monarchia védelme.* Az az erős kitétel, mely a forradalom napjaiban gyakran jelentkezett republicanus törekvésekre vonatkozik, nem annyira a vörös tollas uraknak szól, mint Windischgrätznek, kinek fellépése törvénytelen, *mert hisz a hadsereg bü királyához és az általa szentesített alkotmányhoz.*

Ugyanez a célja a 3. pontban annak hangsúlyozásával, hogy a jövőben egyedül a kir. hadügyminisztertől jövő parancsokat fogja teljesíteni. *Mert hiszen mi bizonyítaná jobban a hadsereg törvényes alapját, mint az, hogy a király által*

kinevezett minister dispositióhoz tartja magát? Nem akar ez vágás lenni Kossuth ellen, mert hiszen önként következik, hogy a honvédelmi bizottmánynak ministeri ellenjegyzéssel, így törvényes formában küldött rendelkezéseit teljesíteni fogja. De Kossuth egészen másképp fogta fel e nyilatkozatot *s nincs okunk kételkedni Szeremlei és Kemény Zsigmond amaz állításaiban, hogy Kossuth gyűlölete Görgey ellen ezen nyilatkozattól kezdődik.* Mert Kossuth már ekkor lelkében másra gondolt, mint a 48-as alkotmányra, valószínűleg arra, mi ápril 14-én aztán meg is történt.

Tény, hogy Kossuth nem közölte e proclamatiót az országgyűléssel, csak vádolta a hadsereget, hogy részt arrogál magának az ország ügyei vezetésében.

A trón védelme, a 48-as alkotmány megoltalmazása, a hadsereg becsületének épségben megtartása, a váczi proclamatió három alaptétele.

És nem hiszem, hogy akadhat elfogulatlan ember, ki a váczi proclamatiót hazaárulásnak tartaná. *Mindenki köteles elismerni, (ha nem is tartja helyesnek) hogy ez jószándékú és becsületes nyilatkozat volt.*

De ti, kik higgadt, komoly, becsületes munkán és tanulmányon alapuló meggyőződéseket nem engeditek divatos jelszók és légben úszó vérmes remények által meghamisítani, kik kevesebb szóval, de több tettel és aggódó szeretettel csüggtök a hazán, kiket, ha nem is a nemzeti közvélemény többségének, de legértékesebb és legbecsesebb alkatelemeinek bátran nevezek: a ti lelketeket a Széchenyi, a Deák szelleme fogja akaratlanul is megszállani a váczi proclamatió olvasásakor, a mi legnagyobb államférfiaink mérsékelt szelleme.

Ti elöttetek a váczi proclamatió az *igazi, nemzeti politikát jelenti forradalmunk napjaiban.*

A milyen correct nyilatkozat volt a váczi proclamatió

nemzeti és ethicai szempontokból, ép olyan szükséges és genialis eszköz volt a bajok orvoslására.

Mert a proclamáció kitünő gyógyszernek bizonyult. A feldunai hadtest megtalálta vezére nyilatkozatában azt a biztos, tisztességes, minden vádon és rágalmazáson felül álló szilárd alapot, melyre jellemes és esküjükhöz hű férfiak további működésüket alapíthatják.

És a nyugalom és egyetértés szelleme ismét helyreállott Görgey hadseregében, az a nyugalom és egyetértés, mely csak úgy a múlt, mint a jövő iránt tisztában levő férfiak sajáttsága.

V.

Hadjárat, mely a feldunai s a tiszai hadsereg egyesítésére vezet.

Így másodszor is megmentvén seregét a szétbomlástól, tisztkara reorganisatiója után Görgey a reábízott feladat megoldásához fogott, a melynél közvetlen célul Lipótvár felmentése volt kitűzve, de a melynek, mint tudjuk, *közvetett és főcélja az ellenség figyelmének elhárítása volt a Debreczenbe vezető úttól.* De tegyük mindjárt hozzá, hogy ezen, a haditanács által kijelölt főcél mellett, Görgey szemei előtt egy ennél nem kevésbé fontos cél lebegett: *Seregének egyesítése a tiszai hadsereggel.*

Serege balszárnya Nagy-Sarló és vidéke, jobbszárnya Ipolyság felé vonult. 1849 jan. 10-én Verebélynél az Aulich hadosztály Simunics által, Ipolyságnál pedig Guyon Csórich által támadtatott meg. Lipótvár felmentése most már csak azt eredményezte volna, hogy ez alatt Csórich a Bányavárosokat elfoglalhassa s így a sereg egy ellenséges háromszög közé szorulva vagy elveszzen, vagy utolsó menedékképen Komáromba hátráljon.

És ha Görgeyt kicsinyes célok vezetik, magára nézve kedvezőbbet nem tehet, mint azt, hogy a haditanács dispositióihoz híven Lipótvárat felmentse, s beállván a végveszély, ugyan-csak a haditanács tekintélye által védve, Komáromba vonuljon. Mert Komárom, ez a hatalmas vár, a lehető legnagyobb függetlenséget nyújtja neki a kormánynyal szemben, egyszerűsmind számos alkalmat fényes haditények kivívására, melyek-

nek bizonyynyal az egész ország tapsolt volna s mely erődítményt, mint népszerű hős, utolsó perczig tarthatta volna. Hiszen Klapka példája meg is mutatta ezt később.

De Görgey előtt más cél nem lebegett, mint a haza érdeke és ez nem fényes, apró diadalokat követelt, hanem egy kevesebb külső dicsőséggel járó, de komoly, veszélyes feladatot, egy a legnagyobb hadi képességeket is próbára tevő vállalatot: *a feldunai és a tiszai hadtest egyesítését.*

Görgey nem habozott, hogy ehhez a rendkívül nehéz feladathoz fogjon.

Gyors menetben a Bányavárosokat elfoglalja az ellenség elől, ezzel megvédi seregét a körülzáratástól. A ketté osztott hadsereg egyesülési pontjául Beszterczebányát tüzte ki. Az Aulich hadosztály a legkétségbeesettebb helyzetbe került. Északi irányban Götz serege miatt nem mehettek, a garamvölgyi déli utat pedig, Szélakna elvesztése után, szintén nem használhatták.

Görgey a végveszély perczeiben egy merész, de egyedüli mentő útra határozta el magát: II. Rákóczy Ferencz ú. n. egérútján, egy nehezen járható szikla alagúton át kimenteni seregét.

A hihetetlen vállalat sikerült. Rendkívüli fáradoalmak árán ismét átjárhatóvá tette a már használhatatlan alagútat és ezen át seregével jan. 24. 25-én Beszterczebányára vonult.

A hadsereg az ellenség körmeiből kimenekült és Beszterczebányán ismét együtt volt.

Görgey most hozzáláthatott céljához, hadseregének a tiszáival (most Klapkái, mert Mészáros leköszönt) való egyesítéséhez. Liptó, Szepes, Sáros és Abauj megyéken át választja hadserege útját, a gyorsabb és sikerebb előrenyomulás céljából egy éjszaki és déli részre osztva azt. Görgey a veszélyesebb északon marad, a déli résznek élén Guyon halad. Vég-

és egyesülési pont : Lőcse. A tervet minden nagyobb baj nélkül végrehajtották, kivéve, hogy Guyont (ki Sztraczenán a sereget fővezére ellen lázította) Iglón, meggondolatlansága folytán, az ellenség meglepi, de szerencsére még sikerült kiűzni azt. Kiderült ebből, hogy bár Guyon oroszán-bátorságú katona, egy hadosztály vezetésére képtelen.

Febr. 4. 5-én a sereg szerencsésen együtt van Lőcsén. Ezen útjokban, Rózsahegyén, Windischgrätz egy küldöncze által (Renkey nyug. százados) felszólítja Görgeyt, hogy hadseregét játsza kezére, teljes amnestiát s külföldön gondtalan megélhetést ígérve neki.

Görgey válaszképen a váczi proclamatio egy példányát küldötte el neki.

Praecisebb és correctebb választ nem adhatott volna.

Görgey most Kassa felé vette útját. Kassára a hernádi és az eperjesi út vezet. Nyomós okok arra bírták, hogy az utóbbit válaszsza, mely az ellenséggel megszállott Branyiszkón vezet át, míg a hernádit csak tüntetésre használja. Ezzel a veszélyes, de dicső feladattal Guyont bizta meg, mintegy alkalmat nyújtva neki, hogy ezen inkább bátorságot, mint taktikai ügyességet igénylő feladatban az iglói csorbát kiköszörülje.

És jól számított, mert Guyon most hősiesen megállotta helyét s végrehajtotta a magyar forradalom egyik legfényesebb fegyvertényét.

Branyiszkót bevették (febr. 5-én), az út nyitva állt Kassára s febr. 10-én Görgey elérte célját : a *feldunai és a tiszai hadsereg egyesült.*

Ez volt az a híres téli hadjárat, melyet külföldön mint a hadi történet egyik legfényesebb lapját említenek és a tiszti iskolákban még ma is tanítanak.

És a hadvezér, ki a legnagyobb veszélyeken, túlnyomó

ellenség által környezve, páratlan vitézséggel és önfeláldozással megmenti hadseregét, jutalmul Kossuth levelét kapja, melyet — tudósításokat kérvén tőle — így fejez be: «Tudjuk, hogy az ellenség Önt csábokkal veszi körül, de tudjuk azt is, hogy Ön becsületes ember s nem habozhat a választásban egy nemzet áldása s örök átka közt.»

Ime itt is felüti fejét az az «örök átok», akkor, midőn Görgey nem kisebb szolgálatot tett a hazának, mint azt, hogy nemcsak a haditanács dispositióit teljesítette, hanem hozzá a forradalom két legnagyobb hadtestét egyesítette, megteremtven így egy erőteljesebb actio lehetőségét.

VI.

**Miért nem fogta el Görgey Schlicket? Dembinski fővezér lesz.
Kápolnai csata.**

Meg kell gátolni, hogy Schlick a Szepességben Götzzel és Jablonovskival egyesüljön s külön-külön kell őket leverni, ez volt Görgey és Klapka közös célja s ennek elérésére már meg is tették a dispositiókat, midőn Dembinski, az új fővezér, Klapkát visszaparancsolja; Görgey egyedül marad.

Ugyanazon nap éjjelén nyilvánvalóvá lesz, hogy Schlick felhagyott a szepességi együlés tervével s a Bodva völgyébe vonult. Görgey üldözőbe véteti, de Szénnél Kossuth Sándor előcsapata már csak az utóvédet éri utól s minthogy sokáig hiába várakozik a Guyon és Pöltenberg által hozandó segítségre, bár leveri az ellenséget, a győzelem nem kielégítő. Az a kísérlet pedig, hogy Piller ezredes az ellenségnek elébe csapjon, nem sikerült.

Minthogy Schlick elfogatása nagy előny lett volna és el nem fogatása hátrány volt a magyar ügyre, mi sem természetesebb, hogy a rágalom, melyet már Dembinski indított meg, ismét csak Görgey Arthur fejére zúdította a kalamitás odiumát, mondván: Görgey szántsándékkal engedte kisiklani körmei közül Schlicket.

Ezzel szemben a történelmi kritika ép oly határozottan rágalomnak bélyegzi ezt a vádat, mint akár a moóri mondát. Mert minden kétségen felül áll, hogy

1. febr. 10-én az ellenség eleje már Szénben volt, akkor, midőn Görgey Kassára érkezett;

2. febr. 11-én tudták csak meg, hogy Schlick nem ment a Szepességre. Ekkor már ő Tornalján volt ;

3. febr. 13-án, a csata napján Schlick seregével már a rimaszombati úton volt és a Görgey által kiküldött sereg már csak az utóvédet találta Szénnél ;

4. Görgey in infinitum nem üldözhetette Schlicket, *mert absurd gondolat, hogy ő egy vele körülbelül egyenlő nagyságú ellent hátulról elfogjon.*

5. *De igenis, ha Dembinski csak egy kevéssé is jó hadvezér, vagy legalább is az okos beszédre hallgat, Miskolcztól a legkényelmesebben elvághatta volna Schlick elől Tornalján az utat.*

Schlick kimenekülése tehát egyes egyedül Dembinski hibája volt, fájdalom, nem is a legnagyobb, melyet forradalmunkban elkövetett.

Csak Schlick üldözése után tudatták hivatalosan a hadsereggel, hogy Dembinski fővezérré neveztetett ki és hogy a *feldunai hadtest «magy. kir. 16. hadosztály» elnevezés alatt Dembinski altábornagy fővezénye alá helyeztetett.*

Ez a hír nagy méltatlankodást, ingerültséget s elkeseredést idézett elő a táborban. Azt ez a hadtest nem érdemelte meg, hogy hadtestből hadosztálylyá degradáltassék és fővezére hadtest-parancsnokból «hadosztálynok» legyen. De a legnagyobb elkeseredést nem ez okozta, hanem az új fővezér. Azt, hogy egy fővezérré, ki az összes csapatok felett álljon, szükség van, mindenki belátta. De hogy ide hívták Dembinskit, egy idegent, egy lengyelt, kinek végre is ez az ország nem hazája s hozzá mi sem köti, kivéve a majdan innen haldokló hazájának viendő segély utógondolata, ki csak pár nap előtt is őket Schlickkel szemben szinte cserben hagyta s rosszindulatát e hadtesttel szemben ki is fejezte, hogy ezt az ismeretlen embert fővezérré nevezték ki akkor, midőn itt van

az a férfiú, ki a lefolyt súlyos időkben vezéri képességének csalhatatlan bizonyítékait szolgáltatta — ez már felbőszítette a hadsereget.

És ezt tudván, azt is átlátjuk, hogy nem lázítás, hanem épen megnyugtató és lecsendesítő volt Görgeynek 1849 febr. 14-iki kassai napiparancsa, melyben Dembinski kincvezését és hadtestének ez alá való helyezettetését tudatja, ezzel végezvén azt be: «Valamennyi alám rendelt törzs- és főtiszt urakat ünnepélyesen felszólítom, hogy ezen látszólagos meg-alázást azon egykedvűséggel fogadják, a melylyel enmagam, mint hadtest-parancsnok, önállóságomról lemondván, magamat az együtt ülő országgyűlés iránti engedelmességből Dembinski altábornagy, — egy, mint mondják, háborúban megöszült tisztos hadvezér — parancsainak önként alárendelem.» †

Bár a hadsereg izalmát és méltatlankodását ez a nyilatkozat fékezte, azt egészen elnyomni nem tudta. A tisztikar, vezére tudta nélkül, gyűlést tartott, melyből egy követet küldött el a kormányhoz, írott utasítással, a melyben részletesen elmondják sérelmeiket és Görgeynek Dembinski alá helyezése ellen ünnepélyesen tiltakoznak. — Ez azonban nem jutott el a kormányhoz, mert Zuber őrnagyot (ez volt a megbizott), egy szerencsétlenség Debreczen előtt feltartóztatta.

Görgey febr. 14-én tudatja Dembinskivel, hogy seregét neki alárendelte s egyszersmind azt tanácsolja, hogy őt Kassánál hagyja, mely igen alkalmas pont a felvidéki ellenség ellen vivandó ütközetekre és az ellenséges hadseregnek külön-külön való megsemmisítésére.

Dembinski nem hallgat rá és a *Tiszához való levonulást rendeli el.*

Az akkori hadiparancsokból két dolog tűnik ki. Az egyik, hogy Görgey a legteljesebb odaadással igyekezett a

fővezér dispositióinak megfelelni, hogy a leggondosabb jelentéseket küldötte neki, *a mint Dembinski maga elismeri*, s minden lehetőet elkövetett, hogy vele összhangban működ-
jék. A másik pedig az, hogy Dembinski ezzel ellentétben oly dispositiókat tett, melyek vagy rosszakarat s bizalmatlanság vagy a legnagyobb fokú ignorantia jelei. Nem nevezi meg az útírányt, a többi hadtest mozdulatait és tartózkodási helyét, céljait pedig állandó homályba burkolja. Már pedig nem tudja valamely hadmenet célját, lehetetlen helyes és összhangzó működést kifejteni. Azért Görgey, mikor már Mező-Keresztesre ért, napjában kétszer is átment Mező-Kövesdre Dembinskihez, csak hogy ettől valamit megtudjon céljait illetőleg, mert dispositiói oly rendszertelenek voltak, hogy azokból éppenséggel mit sem lehetett kiokoskodni.

Nem ment semmire vele. Febr. 26-án épen ily járatban volt Görgey nála Egerben. Lévy kanonoknál voltak ebéden, midőn hirtelen Verpelét felől heves ágyúzás hallatszott. Dembinskivel az ágyúzás irányába sietnek kocsin Beyer vezérkari főnök társaságában. Dembinski szörnyű düh-
hel hangoztatja: «Hiszen ez még nagyon korán van, hiszen ezt nem akartam». És most tudják meg mindazt tőle, minek nem kellett volna megtörténnie. Szinte nevetni volna kedve az embernek a hadi tehetetlenség ily rettenetes fokán, ha a kápolnai szomorú napok nem lennének oly nagy csapás a magyar forradalom történetében.

Tény az, hogy a jeles hadvezér akkor érkezik meg a harc színhelyén, mikor a kápolnai csata első napja már vége felé jár.

Az éj szakította félbe a harcot. Még az éjjel új dispositiókat ad ki, de nem gondoskodott, hogy kik kézbesítsék e dispositiókat a távoli csapatoknak. Nem is törődik vele. «*Re bene gesta*» nyugalomra tér. Beyer és Görgey végzik el

helyette. És megtörténik az a hallatlan eset, hogy Görgey, a hadosztály-parancsnok, maga kénytelen futári szolgálatot végezni, ő vivén meg Pöltenbergnek s Guyonnak a dispositiókat.

Nem akarom az olvasót a másnapi ütközet részletes leírásával terhelni. Teljesen elég, ha kiemelem, hogy *Dembinski, nem okulva az első nap tapasztalatain, a Tarna vonalán fogadja el az ütközetet, az ellenségre előnyös, rá igen alkalmatlan helyen és oly időben, hogy 31,000 embere közül csak 17,000 vehetett részt a csatában, míg a többiek, daczára a lehető leggyorsabb menetnek, csak a csata eldőlte után érkezhettek meg.*

Nagyon természetes, szinte szükségszerű volt, hogy a kápolnai második nap a magyar sereg vereségével végződött, febr. 27-én, a hadsereg és a vezérek teljes vitézsége és buzgalma daczára.

Épen a visszavonulás fedezésére érkezik meg a Guyon és Kmethy osztálya. Kmethy megtévéen jelentését Görgeynek, kéri őt a tisztikar helyeslése közben, hogy tegye félre Dembinski visszavonulást parancsoló dispositióit s minthogy ő úgy is megsebesült, álljon a sereg élére. A mai csatának a fővezér rossz intézkedései miatt kellett elvesznie, csak Görgeyben bíznak, csak ő fogja őket diadalra vezetni.

Görgey erre óvja őket az elhamarkodástól. Épen a jó ügy érdekében nem szabad, hogy lehetetlenné tegye magát. Ne adjanak példát ilyen insubordinációra. Megigéri, hogy siet a fővezérhez és meggyőződést szerez a dolgok állásáról. Az ellenség úgy is felhagyott az üldözéssel.

Úgy tett, mint mondta, a tisztikar pedig lecsendesült.

De világos volt innen kezdve mindenki előtt: *hogy Dembinski a fővezérségre képtelen s az ügy vesztét fogja előidézni.*

VII.

Miért nem lövette föbe Kossuth Görgeyt?

A kápolnai vereség után a sereg Mező-Kövesden összpontosúl. Itt egy ellenséges rohamot fényesen visszaver. A fellelkesült hadsereg mintegy ösztönszerűen, parancs nélkül az ellenség üldözésére rohan, de Dembinski durván visszatartja őket.

Majd minden tanács ellenére az ellenség üldözése helyett pihenést rendel s hadseregét öt külön részre osztva, 2—5 órányi távolságban levő falvakban, hadműveletre teljesen alkalmatlan, mocsaras vidéken helyezi el. Mi sem természetesebb, mint az, hogy az ellenség a kedvező helyzetet felhasználja s Klapkát Eger-Farmoson megtámadja. Görgey az ágyúzást hallván, Dembinski parancsa ellenére Klapka segítségére siet Sz.-Istvánból, de a rettenetes út miatt már csak a Klapka megvert serege hátrálásához érkezett meg. Görgey Poroszlón egyesíti a sereget, kivonván azt a mocsarak közül. Görgey, Klapka, Guyon seregei márcz. 2-án együtt vannak Poroszlón.

Ezzel azonban a hadsereg türelme végkép elfogyott, mert látták, hogy a fővezér rendeletei tönkre fogják tenni a hadsereget.

Klapka tisztikara kijelenti, hogy Dembinskit csak akkor követik, ha ennek terveit előbb Görgey vagy Klapka átnézte és jóvá hagyta. Görgey lebeszéli őket e szándékukról s kéri őket, hogy Tisza-Füredig legyenek türelemmel, hol lesz módjuk és alkalmuk e bajokat orvosolni. A sereg nagynehezen lecsillapúl. Klapka és Görgey erre Dembinskihez

mennek s kérik őt, hogy avassa be őket terveibe, mert mint az előzmények is megmutatták, így csak bajból bajba jutnak. Dembinski kereken visszautasítja kérelmüket és tanácsaikkal szemben Tisza-Füredre a nappali átvonulást rendeli el. Klapka seregének átvonulását Görgey fedezi és egész nap farkasszemet néz a Bessenyő felől közelgő ellenséggel. A leszálló éjt fel akarja használni serege átvonulására. De Dembinski megparancsolja, hogy az éjjel, sőt másnap is Poroszlón maradjon és egymaga (VII. hadtest) az ütközetet elfogadja.

Ez már több volt a soknál.

Hogy Görgey elfogadja egymaga azt a harczot (háiban a tiszai veszélyes szoruló, mely egész hadserege sirja lehetett volna), melyet Dembinski pár órával előbb egész hadseregével sem mert elfogadni, ez a parancs valóban örültség volt.

Görgey ezt a dispositiót félreteszi és az éjjel átvonul Tisza-Füredre, a Répássy-hadtest Würtemberg huszárezredét hagyván hátra az ellenség mozdulatainak megfigyelésére.

Poroszlóról kelt, Dembinskihez intézett levelében tisztázni akarja a helyzetet. Egyenesen és röviden megkérdi, ha vajjon hadosztályának parancsnoka vagy csak vezetője-e ő, hogy akarja-e vele közölni haditerveit; ha nem, ő lemond állásáról. Erre választ nem kapott, mert ebben megelőzték az események. Tisza-Füreden Szemere Bertalan kormánybiztos előtt bevádolja Dembinski Görgeyt. Szemere 1849 márcz. 3-án haditanácsot hi egybe. *A jelenvoltak egyhangú nyilatkozatából Szemere meggyőződik arról, hogy Dembinski a fővezérségre képtelen, hogy Görgey eljárása nemcsak szükséges, de egyedül helyes volt s Dembinskit, — minthogy önként lemondani nem akart — elmozdítván, Görgeyt ugyancsak egyhangú ajánlatra, ideiglenes fővezérré nevezi ki.* (Görgey különben előbb késznek nyilatkozott akár Répássy tábornok, akár Klapka ezredes alatt szolgáltni).

«Megyek, hogy azt a Görgeyt főbelövessem», ezek voltak Kossuth szavai, midőn a tiszafüredi «katonai lázadásnak» hírére, a hadügyminister és Vetter tábornok társaságában Debreczenből elutazott. Tisza-Füredre érve, szigorú inquisitiót tart Görgey ellen, előszeretettel vallatva ki annak ellenségeit, míg őt magát ki sem hallgatta. A vizsgálat eredménye az volt, hogy Kossuth meggyőződött, *hogy nem katonai lázadás van itt, hanem hogy a hadsereg fellépése a fővezér ellen nagyon indokolt és természetes, — Görgeyeljárása pedig Dembinski képtelen, veszedelmes rendelkezéseivel szemben szükséges, indokolt és kötelességtudó volt.*

Így Kossuth nem tehetett egyebet, mint hogy a márcz. 3-iki haditanács végzését jóvá hagyta. *A halálra szánt bűnös: az összes, ott összpontosított hadseregek ideiglenes fővezérévé lett.*

A történetek a seregben nagy örömet és lelkesedést keltettek, mit fokozott a remény, hogy a kormány így meggyőződván Görgey eljárásának hibátlan tisztasága felől, állandó fővezérré fogja őt kinevezni. Mindehhez, hogy a lelkesedést teljessé tegye, járult Damjanich szolnoki fényes győzelmének híre. Csak Görgey aggódott Damjanich és gr. Vécsey meghasonlása miatt és az általa sohasem látott s tőle teljesen független hadvezért kéri a haza érdekében, hogy igyekezzék Vécseyvel a vizályt kiegyenlíteni. «Egyre van szükségünk! — írja — és ez: egyetértés egymás közt és az elnökkel. Én részemről szilárdan el vagyok határozva ezen egynek érdekében minden áldozatra».

Damjanich hasonló módon válaszol.

És annyi sok meghasonlás, egyenetlenség után szinte örül az ember szíve, midőn ezeket a leveleket olvassa, egyszer-smind meggyőződik róla, hogy milyen könnyen érti meg egymást két önzetlen és tehetséges férfiú.

VIII.

Vetter fővezér lesz. Komárom felmentése.

Görgey ezt a levelét Damjanichhoz, melyben valódi melegséggel, sőt elragadtatással emlékszik meg Kossuthról, márczius 9-én, Debreczenben tett látogatása után írta. Kossuthnak sikerült elhítenni vele, hogy az országgyűlés az, mely bizalmatlan iránta, míg ő a legteljesebb bizalommal van Görgey iránt. Pedig Vukovics emlékiratában elmondja, hogy Kossuth határozottan kijelentette előttük, hogy Görgeyt semmi áron sem akarja fővezérnek. Mikor a honvédelmi bizottmány Vetter kinevezését fővezérnek elhatározta, Madarász László kijelenté, hogy neki semmi bizalma sincs Vetter iránt, de azért inkább legyen Vetter, mint Görgey, *«mert nekem — úgymond — katonai dictatura nem kell»*.

És ez, egyszer egy meggondolatlan perczben kimondva, mint végzetes jelszó húzódik át az egész forradalmon. Ez a gyanúsító félelem mindig erősödik Kossuthéknál s örök bizalmatlanság okozója lesz Görgey iránt, azon férfiú iránt, ki eddigi tetteivel kimutatta, hogy a hatalomra nem vágyik s hogy önző érdekeket nem szolgál. Hogy honnan vették e gondolatot, azt biztosan senki sem tudja megmondani. De igen valószínű, hogy alapja az a szinte természet-törvény számba menő jelenség, hogy a középszerűség (Kossuth környezetében) gyűlöli a genialitást és félti tőle hatalmát.

De Görgey a maga egyenes jellemével hitt Kossuthnak s nem vette rossz néven, a mit Kossuth elhíttetett vele, az

«országgyűlés bizalmatlansági tényét», hogy fővezérré Vettert nevezték ki. Debreczenben tudja meg a hadi tervet: tüntetés a gyöngyös-pesti úton és főtámadás a szolnoki vasútvonalon Pest felé.

Ugyancsak Debreczenben visszautasítja Görgey a Kossuth által neki felajánlott 200,000 frt nemzeti ajándékot. Hiába ostromolja őt Kossuth, neje bizonytalan jövő sorsával akarván rá hatni, Görgey hajthatatlan marad s az esetleg szerencsésen kivívott háború jutalmául a pesti egyetemen a vegytan tanszékét kéri.

Egy tanári kathedra, a tudománynak élés, csendes, zajtalan munka, — ez szokott egy hazaáruló ambíciója s törekvése lenni!

S míg Kossuth Görgeyt szíves beszédeivel így megnyerte, azalatt az országgyűlés előtt más színben tünteti fel a Tisza-Füreden történeteket, úgy mutatván be őt, mint töredelmes bűnbánót, nem pedig mint ártatlanul gyanúsított, tiszta embert.

Nem érdektelen, hogy Kossuth ápril 9-én, Vetter kinevezése után közvetlenül, azon kérdéssel lepi meg Görgeyt, ha vajjon Vettert képesnek hiszi-e az árulásra. Görgey azt válaszolta, hogy ő becsületes embernek tartja Vettert.

Ilyen hamar és minden ok nélkül született Kossuthnál a gyanú, mihelyt hatalmát veszélyeztetve képzelte.

A fent említett hadi dispositiók kivitelére szükséges átkelés a Tiszán, Tokajnál történt. A sereg Miskolczon le, Mező-Kövesden át, Hatvan felé vonul. Egy pár nap tapasztalatai azon szomorú meggyőződésre vezettek, hogy Vetterrel Dembinski fővezérségének mintegy második kiadása kezdődik, csak annyiban jobb, hogy az ellenség Damjanich győzelme után tartózkodóbb.

Ugyanaz a czéltalanság, az actio egyöntetiségének tel-

jes hiánya, meggondolatlan előre és visszanyomulások, hely-jelen és hiányos dispositiók, s Görgey ellen vádaskodások.

Görgey ezeket látva, fél, hogy ezek ismét Dembinski-féle eredményekre fognak vezetni, hogy a magyar ügynek szinte balvégzete a fővezér képtelensége s elkeseredve írja meg Kossuthnak a dolgok állását márcz. 22-ki levelében: «Csatlakozzék velem és menjünk, haljunk meg két tiszta akarató vértanuként ez árva honért, ha ezt ezen hiúság és önzésteljes hidraszerű ármánytól megszabadítani nem tudjuk».

Márczius 29-én a hadtestek Eger színvonalán egyesülnek. Vetter súlyos beteg lett s márcz. 31-én Görgey *ideiglenes fővezér lesz.*

Görgey célja: döntő ütközet vívása Gödöllőnél, azon szándékkal, hogy Komáromot mielőbb felmentse. De mint-hogy úgy értesül, hogy a gyöngyös-hatvani országút, különösen a Besnyő-szoros keményen meg van rakva ellenséggel, hogy kevesebb véráldozat történjék, a hadseregből csak a VII. hadtestet hagyja meg ezen az úton, míg a többivel, az I. II. III.-kal egy kerülőt csináltat, hogy ezek Nagy-Káta és Isaszeg felől támadják meg az ezen oldalról nagyobb támadást nem váró ellenséget. A dispositio szerint Klapka april hó 7-én, míg Gödöllőnél a csata tart, Kerepest szállja meg, ezzel az ellenség oldalába s hátába kerüljön.

A hadtestek actiója megkezdődik. Görgeynek Gáspár-Pöltenberg hadosztálya, Hatvannál Gáspár önálló vezénylete alatt, Schlicken, april 2-án fényes diadalt arat. Gáspárt jutalmul tábornokká nevezik ki s Görgey a VII. hadtest parancsnokává teszi meg.

Görgey e győzelemnél nem volt jelen s több másnál sem. Ezért ellenségei s vádolói jónak látták őt kicsinyíteni, hogy e fényes sikerek nem az ő érdemei, hisz jelen sem volt stb.

Pedig Görgey helyesen cselekedett és ismét csak önzetlenségét bizonyította be, hogy sohasem kapkodott dicsőség után, hanem minduntalan alkalmat szolgáltatott tiszteinek, hogy kitüntessék magukat, (a mi néha egy-egy valódi tehetség megismerésére vezetett), s ő csak ha veszélyessé lett a helyzet jelent meg, de ekkor aztán mindig az elsők közt küzdött, helyesen számítván arra, hogy ily körülmények között a fővezér személyes közbelépése nagy fontosságú erőmomentum a csüggedő seregbe.

Így a jobb szárny Hatvanig jutott s innen sem előre, sem hátra menni nem volt szabad, míg a kerülő balszárny Gödöllő közelébe nem jut.

Ez alatt a balszárnyon Klapka, egy álhír alapján, mely az ellenség számát csekélynek mondotta, Tápió-Bicskénél csatába bocsátkozik. Várakozása ellenére nagy számú ellenségre talál. A csata már-már veszendőben van, midőn a megjelenő Damjanich és Görgey új lelket öntenek a csüggedőkbe s a csata diadalmasan végződik. *De nagy baj volt, hogy Klapka hibája folytán az ellenség megtudta, hogy 25,000 ember megy kerülő úton Gödöllőnek.*

Ugyancsak Görgey megjelenése Isaszegnél fényes győzelemre segíti Klapkát 1849 április 6-án. Most már mindkét szárny Gödöllőnek vonul. Előrenyomulásukban az égő erdő s a puskapor helyett homokkal töltött patronok hátráltatják. De végre kardcsapás nélkül elfoglalják Gödöllőt.

Klapka Beyer azon rendeletét, hogy Kerepest már aznap 6-án foglalja el, nem teljesíti, hanem az eredeti dispoziciókhoz tartja magát, s fáradt seregével csak 7-én szállja meg Kerepest, *akkor, midőn már Windischgrätz Rákosra vonult, Pestnek hátat vetve.*

Az események ily alakulása után új haditervre volt szükség. Nagy nehezen meggyőzik Kossuthot, hogy most Pest-

nek menni veszedelmes s helytelen dolog volna, hanem elhatározzák, hogy

1. el kell foglalni Komáromot s ezzel az ellenséget elzárni hazájától,

2. hogy ez lehetővé legyen, Aulich Rákosnak vonul s tüntető mozdulataival félrevezeti az ellenséget, hogy míg cz Pest felől támadást vár, azalatt Komáromot a többi sereg felmentse.

Míg az öreg Aulich ezt a nagyfontosságú és rendkívül nehéz feladatot a tőle megszokott genialitással teljesíti, egy váratlan esemény is előmozdítja a hadi tervet. Beniczky Lajosnak Kassa felé czirkálásra és hátvédképen rendelt csapata Losonczon mesés győzelmet arat a túlnyomó ellenen, egy huszárcsínynyel félrevezetvén azt. *Az ellenség most már egészen megtévedt a magyar seregek útiránya felől.*

A Komárom felmentésére vonuló sereg minden nagyobb baj nélkül ér Nagy-Sallóra, hol a sereg zöme átkel a Garamon. A másik rész az ellenséget megtámadja s teljesen leveri. Ebben az ütközetben azonban nem Windischgrätzet verték meg, mint kezdetben hitték, hanem egy egészen önálló hadtestet, Wohlgemuthét, ki az olasz harcztérről jött. Arról is tudomást szereztek, hogy Esztergomban tetemes számú ellenség van, melynek hátban támadásától félni lehetett.

Komáromot a balparton már ápril 21-én felmentették. Ekkor sikerült Guyonnak bravouros belovaglása a várba s a várparancsnokság elfoglalása; Görgey a Dunán talphidat veret s Komáromot a jobb parti oldalon is felmenti, így teljesen, 1849 ápril 26-án. A haditervet végrehajtotta.

Még két említésre méltó esemény történt e csata délutánján: Az egyik, hogy a tüzér munitio teljesen elfogyott, a másik, hogy Budáról a Schlick-féle hadtest a csatába bele-

vágott s így megakadályozta a magyar sereget abban, hogy az ellenséget még jobban összetörje.

Ez a hadjárat fényes diadalmaival, mindvégig czéltudatos, erélyes meneteivel megmutatta, hogy a magyar hadseregek egy genialis fővezér kezében mire képesek.

IX.

Beleegyezett-e Görgey az apr. 14. detronisatióba? Komáromi proclamatio.

Az aprilis 14-iki debreczeni események híre Léván ért a hadsereghez. Mielőtt magát a debreczeni manifestumot s annak hatását a hadsereg s vezérére vizsgálnók, egy főfontosságú kérdés lép előtérbe. És ez az: *vajjon birt-e tudomással a történendőkről s előleges beleegyezését adta-e Kossuthnak Görgey az apr. 14-iki detronisatióhoz?* Minthogy a magyar forradalom e két vezető egyinisége e kérdésre két, egymással homlokegyenest ellenkező választ ad, egymástól teljesen elütőleg mondják el gödöllői, apr. 7-iki, négyszemközt lefolyt beszélgetésük eredményét, bár mindkettő meg-egyezik abban, hogy ennek a függetlenségi nyilatkozat volt a tárgya, az az egy eleve is világos, hogy az egyik előadás nem felelhet meg a valóságnak.

Ezen kérdés megfejtését megnehezíti, hogy az, mi Görgey és Kossuth között történt, négyszemközt történt. Megnehezíti, de nem teszi lehetetlenné, mert a történetekből, egyesek nyilatkozatai egybevetéséből kiderül a valóság. De mielőtt ez egybevetést megtenném, a psychológiát hívom segítségül. *És ez azt mondja, hogy lélektani képtelenség, hogy a vádci proclamatio kibocsátója, kinek kezében ez volt az egyedüli eszköz hadserege megnyugtatására és összetartására, most egy oly politikai enuntiatióba adja beleegyezését, mely a vádci proclamatióban lefektetett elvekkel alapjában és telje-*

sen ellenkezik s így saját maga kiáltványát diszcreditálván, ismét a sereg bomlását idézze elő.

Sokaknak bizonyára ez is elég volna, hogy Görgey Arthur azon állításának hitelt adjanak, hogy ő Kossuthnak Magyarország Ausztriától való elszakadására vonatkozó tervét a leghatározottabban ellenezte s azt végtelenül veszedelmesnek jelentette ki.

Azok, kik a psychologia törvényei igazságában nem hisznek ily föltétlenül, ugyanezen eredményre fognak jutni a tények s nyilatkozatok egybevetéséből.

Kossuth «Irataim az emigratióból» című munkájában úgy adja elő a dolgot, hogy 1849 márczius havában Vetter, Damjanich és Klapka a török-szent-miklósi főhadiszálláson ő előtte kijelentették, hogy Ferencz József császár márcz. 4-iki manifestumára válaszolni kell egy nyilatkozattal, mely a háború positiv végcélját megjelöli. Nehány nappal később Tisza-Füreden Klapka jelenlétében megkérde Görgeyt, hogy egyetért-e a többi vezérekkel? «Mire Görgey egyetértését tartózkodás nélkül kijelentette azon hozzátétellel, hogy az alkut Ferencz Józseffel ő is lehetetlenségnek nyilatkoztatja, de a resignáltatott V. Ferdinándot az 1848-iki törvények alapján királynak elfogadni nem ellenzené». Gödöllőn sikerült neki kapacitálni Görgeyt, hogy V. Ferdinand visszaállítására minden kísérlet hiábavaló volna, mert ez «a Habsburg-ház családi körében történt megállapodás, ennek az ausztriai birodalomban már végrehajtott sikeresítése és minden európai hatalom által történt elismerése által teljesen lehetetlenné vált». Erre ő Debreczenbe sietett, hogy a füredi megállapodáshoz képest a függetlenségi nyilatkozatot indítványozza. Ezeket mondja el Kossuth.

Kossuth eme nyilatkozata által mintegy tanúképen megidézett Klapka fővonásokban ezeket mondja: Kossuth

Czibakházán felemlítette előttük, ha vajjon nem volna-e helyén a Magyarország megsemmisítését proclamáló márcz. 4-iki manifestum ellen *«megfelelő ellennyilatkozáttal fellépni?»* Ők helyeselték, mitsém törődve annak módozataival. Gödöllőn került elő ismét a dolog. Az értekezletet, melyen valamennyi hadtestparancsnok jelen volt, Kossuthnak Görgeyvel való magánbeszélgetése előzte meg. A haditervek megbeszélése után *«Kossuth előttünk ugyanoly értelemben nyilatkozott, mint Czibakházán. Görgey hallgatva félredlőtt, mi többiek nem ellenéztük Kossuth nézetét»*. Ezen hallgatásából következteti Klapka, hogy Görgey előbbi magánbeszélgetésük alkalmával Kossuthal a függetlenségi nyilatkozat iránt megegyezett.

De jól értse meg az olvasó, Kossuth (Klapka tanúsága szerint) egy szóval sem beszélt arról, a mit ápril 14-én indítványozott s miről előbb Görgeynek szólt, hanem csak arról, a miről Czibakházán: egész általánosságban egy ellennyilatkozatról a márcz. 4-iki manifestummal szemben. Így Görgey hallgatása természetes, mert joggal hitte, hogy Kossuth a magánbeszélgetésben megvitatott elszakadási nyilatkozatról letett. S hogy ez így volt, azt minden-nél fényesebben bizonyítja, *hogy bár Klapka szerint az összes hadtestparancsnokok (Görgey kivételével) hozzájárultak Kossuth tervéhez, tehát Damjanich — kiről Kossuth azt állítja, hogy már Török-Szent-Miklóson ő maga először ajánlotta neki egy függetlenségi nyilatkozat kimondását — és Gáspár is, — Damjanich volt az, ki az apr. 14-iki nyilatkozatot egy elkeseredett férfi brutalitásával ítélte el, s Gáspár tábornok e nyilatkozat miatt letette a fegyvert.* Sőt maga Klapka is a történetek első hírére, sőt még később is helytelenítette az ápr. 14-iki nyilatkozatot, miről meg fog győződni az olvasó, midőn a békepárt szereplésével ismerkedik meg egy későbbi fejezetben.

Mínt hogy Kossuth egy szóval sem említette előbbi beszélgetésük tulajdonképeni tárgyát, azért *nem tartotta Görgey sem szükségesnek, sem tapintatosnak felhozni ismét azt a dolgot, melyet, a mint Görgey hitte, Kossuth most már végleg elejtett.* Azt is látta a figyelmes olvasó, hogy Klapka előadásában egy árva szóval sem emlékszik meg arról, mire Kossuth öt mintegy tanúul felhívta, hogy Görgey előttük helyeselte vezértársai nézetét Egerben; úgy szintén nem tud semmit e dologról a Görgey-ellenes Horváth Mihály sem.

Így Kossuth azon lélektani képtelenséget tartalmazó állításával szemben, hogy ama proclamatio szerzője, melyet hazaárulásnak bélyegeztek, most az evvel homlokegyenest ellenkező állásponthoz hozzájárult, — állanak a tények: 1. *hogy a tanuképen felhívott Klapka egy szót sem tud arról, hogy Görgey beleegyezett,* csak azt tudja, hogy midőn ők beleegyeztek, Görgey hallgatagon félreállt; 2. *de ez, a mibe Klapka és társai beleegyeztek, nem a függetlenségi nyilatkozat volt, hanem csak az, hogy márcz. 4-ére valamivel válaszolni kell;* 3. *hogy Damjanich, kiről Kossuth szintén azt állítja, hogy már legelső alkalommal nemcsak beleegyezett, de kezdeményezte e dolgot, Klapka elbeszélése szerint, az apr. 14-iki nyilatkozatot hírül vivő kormányküldöttet Bogdánovics Villibáld orszgy. képviselőt «oly érzékenyen sértette meg, hogy ez utóbbi nem sokára ez után könnyes szemekkel oda nyilatkozott előttem, hogy ő Magyarország számára már csak szerencsétlenséget és balsorsot, de semmiesetre mentést nem remél» s hogy ő, Klapka, jól emlékszik Damjanich «kissé brutális nyilatkozataira» e tárgyról.* (És a hadsereggel folytatott ez érintkezései elegendők voltak Kossuthnak arra, hogy a függetlenségi nyilatkozatot, mint a hadsereg követelését állítsa oda az országgyűlésnek! — mint később látni fogjuk.)

Azt hiszem, ezek után mindenki tisztában van azzal, hogy *Görgey Arthur igazat mond akkor, midőn azt állítja, hogy ő Kossuthal szemben a függetlenségi nyilatkozatot leg-határozottabban ellenezte.*

A főkérdéssel így végezvén, a függetlenségi nyilatkozat lényegét s hatását ismertetem pár szóval, míg keletkezésének tanulságos történetét egy későbbi fejezetben fogom elmondani.

A debreczeni apr. 14-iki országgyűlési határozat, mely Kossuth Lajos indítványára Magyarország teljes függetlenségét Ausztriától s a Habsburg-Lothringeni uralkodó-család detronisatióját mondta ki, valósággal consternálta Görgeyt és a hadsereget.

Görgey látta, hogy csalódott Kossuthban, hogy nem volt komoly az általa hangoztatott elv «nem bolygatni semmi olyas kérdést, melynek vitatása — nem tenni semmi olyas lépést, melynek következményei külön pártokra vehetnék a nemzetet». (Hátha még tudta volna, hogy Kossuth az ő nevét és társaiét felhasználva, csikarta ki a függetlenségi határozatot Debreczenben!) Megborzadt a veszedelemtől, mely e szerencsétlen, elhamarkodott lépést követheti. Ez a határozat, mely egy csapással megsemmisíti a haza ezer éves alkotmányát, s könnyelműen egy új kormányforma karjaiba dobja az országot, megszakította és kettévágta a kibékülés és az egyezkedés lehetőségét is a Habsburg-házzal. *Ez most már nem is tehet mást, mint azt, hogy az utolsó csep vérig küzdjön, hacsak nem akarja végkép elveszíteni már ugyis megfogyott nimbusát.*

S ugyan mit várhatott e nyilatkozat alapján Kossuth a külföldtől, azoktól a külföldi hatalmaktól, kik mindannyian, mint Kossuth amaz előbb említett nyilatkozatában maga mondja, «már az előbbi törvénytelen állapotot elismerték».

És ha barátaink segítségét nem remélhette, igenis félhetett, hogy ellenségeink kapva-kapnak az alkalmon, hogy az európai egyensúly megzavarása czímén a magyar ügybe beavatkozzanak.

Ugyanilyl rémület fogta el a hadsereget. A váczi proclamatio összes eredményei egy csapással semmivé voltak téve. Lemondás lemondást ért, a tisztek tömegesen hagyták oda a sereget.

Görgey belátta, hogy állást kell foglalnia hamar és cserélyesen. *És ha testvér-háborút nem akar, mely végkép tönkre tegye e szegény országot, ez az állásfoglalás nem lehet más, mint az apr. 14-ike elfogadása.*

És Görgey megtagadta multját, meggyőződését a haza érdekében. *1849 apr. 29-iki komáromi proclamatiójában az apr. 14. szellemében szól katonáihoz.* Nemesen és mindenek felett a viszonyok kényszerítő hatalma alatt cselekedett.

Voltak, kik elmentek, de a többség maradt; az újabb, fiatalabb rész örömmel, — a régi, kipróbált tisztek pedig azért, mert átlátták a kényszerűséget, mely alatt Görgey Arthur cselekedett.

A haza veszélyben! A jó hazafi még legszentebb meggyőződését is feláldozza ezért.

X.

Budavár bevétele. Debreczeni védelmi haditerv.

De térjünk vissza a hadsereghez. Komárom bevétele után Görgey és Beyer véleménye az volt: üldözni kell az ellenséget Bécsig. Hogy ezzel szemben apr. 28-án a haditanácsban (melyben Görgeyn kívül Klapka, Damjanich s Beyer vettek részt) egyhangúlag Buda felmentését mondták ki, annak okai a következők:

1. A mezei munitio elfogyott s a pótmunitio nem érkezett meg.
2. A közvélemény Kossuthtal az élén a leghangosabban követelte.
3. Minden oldalról vett értesítés szerint Buda tarthatatlan s valószínűleg Hentzi kardcsapás nélkül fel fogja adni.
4. Így Buda elfoglalása rövid ideig, legfeljebb 8 napig fog tartani s ez után az üldözést újból megkezdhetik.
5. A hadsereg Buda felé visszavonulásában szemközt fogja a munitiót találni.
6. Klapka kéréseivel ostromolta Görgeyt.

A dolog tehát a vett információk alapján, a közfelfogás szerint is úgy állott, hogy azon időt, melyet úgyis Komárom előtt veszteglésre kellett volna fordítani a munitiók bevárására, ne fecséreljék el, hanem Buda felmentésére fordítsák.

Ezen nyomós okok miatt, a körülmények kényszere

alatt indult el Görgey első elhatározása ellenére, hogy Buda várát felmentse.

Görgey ostrom-ágyúk nélkül indult el Buda alá. Ezt nem elbizakodottságból tette, mint ellenségei hirdetik, hanem kényszerüségből. Mert Guyon Görgey parancsát teljesíteni elmulasztotta, ostrom-lövegeket nem küldött a várból, sőt még azokat sem szolgáltatta ki, melyeket a sereg elfoglalt. Csak később küldte, midőn Görgey jelentésére a kormány ezt megparancsolta neki.

Az ostrom előttről még egy más váddal is szokták Görgeyt terhelni és ez az, hogy a Budáról kivonult Jellachichot miért nem vette üldözőbe?

Jellachich apr. 24-én hagyta el Budát s mire őt Görgey üldözhetne volna, vagyis május 3-án, Jellachich már 20 mért-földnyi távolságban volt tőle. Ekkor üldözni őt kész örülség lett volna.

Görgey nem sokára meggyőződött, hogy az optimistikus közfelfogás rettenetesen tévedett. Nem egy rosszul erődített várral, s egy szökni akaró vezérrel, hanem egy mintaszerűen felszerelt erődítménnyel, egy halálig elszánt bátor vezérrel álland szemben, ki felszólítására, hogy adja fel a várát, tisztességes hadifogságot igérvén neki, azt válaszolja, hogy utolsó emberig fogja védelmezni, s ha Görgey nem hagyja fel az ostrommal, Pestet fogja bombáztatni, daczára, hogy épp ez esetre Görgey szavát adta neki, hogy a várórséget az utolsó emberig kardra fogja hányatni.

Mi sem természetesebb, mint az, hogy egy hosszú elke-seredett küzdelem következett, melyben mindkét fél egyenlő hősiességgel küzdött. Az ostrom május 4-én vette kezdetét.

Klapka, ki Buda felmentése tervének legbuzgóbb szószólója volt, most egy pár nap után látván a váratlan kemény ellentállást, a visszavonulást sürgeti.

Görgey átlátta ennek lehetetlenségét s helyt állt. *Igy kellett cselekednie nemcsak Kossuth és a közvélemény sürgetései miatt, hanem egyszerűen azért is, mert most a hadsereg katonai becsülete volt kockán. Az után, a mi közte és Hentzi között történt, távozni a magyar seregek szégyenletes gyöngeségének lett volna jele.*

1849. május 21-én a magyar forradalom egyik legfényesebb fegyvertényét végrehajtották: a nemzet ujjongó öröme között ott lebegett a magyar zászló Budaváron.

Görgey a mit kitűzött maga elé, teljesítette, csak egyet nem: *a levert ellenséget — adott szava szerint — kardra nem hányatta*, hanem hadserege által adott szava alól felmentette magát. Nemes, humánus cselekedet volt, egyike ama cselekedeteknek, melyeknek moralis hatása legalább is egy győztes csatával felér.

Még ha igaza volna is Kossuthnak widdini vádlevelében, hogy «Görgey dicsőségesen el is foglalta Buda várát, azonban vele három hetet vesztett, utána ismét kipihent, újra elveszett egy hét s azzal a haza», mondom, még ha igaza volna is, *méltatlanság ezzel azt az embert vádolni, a ki — mint a tények és okiratok igazolják — azon factorok közül, kik a haza ügyeit azon időben vezették, legnehezebben s csak a többiek sürgetéseire s pressiójára állott rá, hogy Buda felmentésére menjen.*

Ha a dolog úgy áll, amint Kossuth mondja, akkor a haza elvesztésének bűne legsúlyosabban éppen Kossuthot terheli.

De az, a mit Kossuth mond, hogy Buda ostroma után Görgey egy hétig pihent, nem áll. Bebizonyított tény, hogy elcsigázott seregét csak 2 napig pihentette s innen egyenesen az osztrák-stajer határ felé vette útját. Az ostrom pedig május 4-től 21-ig tartott, tehát nem 3 hétig, mint Kossuth mondja.

Buda bevétele napján Görgey tudta s megkérdezése nélkül új haditervet készítenek Debreczenben, mely védelmi jellegű s központja Komárom, addig míg a segéd csapatok megérkeznek s Bem a fővezérséget elfoglalja. A hadvezért, ki az eddigi harczok lelke volt, ily fontos kérdésben meg sem hallgatják. Klapka e helyett magán levélben — közölvén vele a haditervet — felszólítja, hogy ha seregét védelmi álláspon-
ban elhelyezte, jöjjön Debreczenbe, mert reá itt, mint had-
ügyminiszterre nagy a szükség.

XI.

A békepárt és tervei. Április 14-ike története. Görgey összeköttetése a békepárttal. Hadügyministersége. «Hazaáruló összeesküvés.» Az orosz interventio.

Az ápril 14-iki szerencsétlen országgyűlési határozat, amilyen mértékben consternálta Görgeyt, ép oly mértékben érthetetlen és felfoghatatlan volt előtte, hogy hogy sikerült Kossuthnak azon országgyűlés egyhangú hozzájárulását indítványához megnyerni, mely országgyűlésnek éppen túlnyomó többségéről azt panaszolta nem is oly régen Kossuth, hogy ez megbízhatatlan és egyre a királyi házzal való békekötésre gondol.

Az akkori idők legszavahihetőbb tanuinak egybehangzó nyilatkozataiból egészen bizonyos, *hogy az ápril 14-iki egyhangú határozatot Kossuth az országgyűlés többségének akarata ellenére vitte keresztül.* Ez hihetetlenül hangzik, de úgy van.

A legnagyobb foku terrorizmus segélyével vitte keresztül Kossuth akarátát. S hogy ez a terrorizmus mily megdöbentően nagy volt, arról fogalmat alkothatunk, ha tudjuk, hogy a magyar nemzetnek egy olyan nemes, nagy gondolkozású fia, mint b. Kemény Zsigmond nem merete a maga és társai ellentétes meggyőződését az országgyűlés előtt kifejezni.

De lássuk a tényeket. *Az ápril 13-iki zárt ülésen Kossuth a függetlenségi nyilatkozatot 3 okból indítványozza:*

1. a katonaság követeli; 2. a nép követeli; 3. Veronában legközelebb congressus fog tartatni s addig Magyarország függetlenségét ki kell nyilvánítani, hogy figyelembe vegyék.

Hogy a hadsereg nem követelte, de legjobbjai visszaborzadtak tőle, azt már láttuk. Hogy a nép követeli, ez egy oly ruganyos phrasis, melylyel nem érdemes foglalkozni. A veronai congressus eszméjéről pedig senki sem tudott semmit.

Ezen három költött okkal terrorisálta Kossuth már a zárt ülést. Ez teljesen nem sikerült, mert heves ellentmondások emelkedtek. De az első argumentum hatott. «Menyő csapásként hatott ránk — írja Kemény Zsigmond — Kossuthnak azon állítása, melyet ápril 13-án nyilatkoztatott ki, hogy t. i. az armadia követeli a detronisatiót. Mi ugyan általában tudtuk, hogy a kormányelnök úrnak az igazmondás nem tartozik főerényei közé, de annyi vakmerőséget mégis lehetetlen volt föltennünk, hogy ily fontos kérdésben merjen egy positiv h . . . . . előállani.»

De ez még nem volt elég a terrorismusból. A másnapi országgyűlést Kossuth a reformatus nagy templomban tartotta meg. A templomot a nép zsufolásig megtöltötte. A képviselők számára csak nagynehezen sikerült helyet szorítani. De a tárgyalás alatt a képviselők és nem képviselők vegyesen ültek. És Kossuth hozzáfog indítványa megokolásához. Hatalmas ékesszólása egész erejével szólott s a nép nemsokára fanatisálva ujjongott, tapsolt, lármázott. Elmondta mindazt, ami csak alkalmas a kedélyek izgatására, ismét előhozta az ő állandó rémképét a 18. brumaire-t «ha akadna ember, aki urává akarna lenni a nemzetnek», «*vigyázzanak önök, az egész nép*», ismét hangsúlyozza, hogy a hadsereg követeli indítványa elfogadását. S ezen országgyűlésen, melyről keserűen jegyzi meg Kemény Zs.: «*E népgyűlést mondhatja valaki ország-*

gyűlési tanácskozmánynak, de a független nyilatkozatok helyének nem», ezen a gyűlésen, ki csodálná, hogy még Kemény Zsigmondnak s a hozzá hasonló férfiaknak sem volt bátorságuk felszólalni, annál kevésbbé, minthogy úgy is hasztalan jett volna minden. A Kossuthnak ellentmondó aligha szabaddult volna a nép dühétől.

Igy ment keresztül a függetlenségi nyilatkozat, a legveszélyesebb terrorismusnak a vélemény szabadságát megőző uralma physikai kényszere és vakmerően költött okok, a hadsereg nevével üzött visszaélés erkölcsi kényszere alatt.

Hogy ez így van, ezt Szemere B., Kossuth ministerelnöke maga megírta, hogy Kossuth indítványát «Görgeynek nemcsak tudta nélkül, hanem egyenesen akarata ellenére és hozzá mi több, nevével positive üzött visszaélés útján vitte ki.»

S hogy mily veszélyes és szerencsétlen határozat volt ez az apr. 14-ki manifestum, azt már láttuk a lehetőségek egybevetéséből s látni fogjuk a következményekből. *De hogy mire volt jó e nyilatkozat s miért volt Kossuth előtt oly fontos, hogy keresztülvitelére semmi eszköztől sem rettent vissza, annak okát is kideríthetjük a tények áttekintéséből.*

Mert arra, a mit Kossuth e határozat okául felhoz, hogy a kibékülésre törekvő párt elől a hidat elvágja, jól mondja Szemere, «csak a keleti mesékben fordul elő, a nagy elszánásokra ily kicsiny ok».

De ha láttuk s meggyőződünk róla, hogy mily örökösen aggódó és gyanúsítgató ragaszkodással csüggött Kossuth a főhatalmon, hogy mindig előtte lebegett a katonai dictatura rémképe, a mi most még szörnyübbé és elviselhetetlenebbé lett előtte, mikor Görgey Arthur győzelemről-győzelemre haladt, akkor tisztán áll előttünk, hogy mit akart az apr. 14-ki határozattal: *azt, hogy a dictaturát, melyet tényleg, de nem jogilag kezelt, törvényes alapra helyezze a*

kormányzói állásban. Azt várva ettől, hogy ez a törvényes alap vissza fog rettenteni mindenkit, ki vele szemben a fő hatalomra törekszik, vagyis ártalmatlanná akarta tenni a veszélyesnek hitt Görgeyt. Erre még más eszközökkel is törekedett, mint látni fogjuk. És Szemere Bertalan egyképen Kossuthnak, mint Görgeynek ellensége, ezt meg is írta: «Hadd mondjam ki nyiltan az okát, melyért a függetlenségi nyilatkozatot ekkor ki kellett mondani, melyet Kossuth velem, a táborban időző kormánytaggal utólag, mint bevégzett tény tudatott. Azért: mert hadseregünk visszahódítván a Bácságot és Felső-Magyarországot, a szerencsével együtt nőtt Kossuth merészsége; a Hatvan, Tápió-Bicske, Isaszeg, Vác mellett kivívott győzelmek pedig Görgeynek, mint fővezérnek neve körül oly nagy dicskört fűztek, hogy Kossuth attól kezdde tartani, nehogy, ha a kormányzóválasztással nem siet és az alatt Görgey még több győzelmet talál aratni — a forradalom könnyen, a benne rejlő örökös hajlamnál fogva elfelejtse a szónokot s a tettek emberére, a győztes katonára ruházza a hatalmat».

Május 2-án Szemere, az új miniszterelnök, a képviselőházban kifejti republicanus programját. Igen nevezetes, hogy Kossuth és kormánya a miniszterelnökkel programbeszédében felemlített: hogy az *«april 14-ki határozat a dynastia és az ország közti kérdést európai kérdéssé tette»*.

Tehát előre látták a következményeket.

A május 22-ki ülésben, Görgey értesítésére Buda felmentéséről, a miniszterelnök a legáradozóbb hangon méltányolja Görgey és a hadsereg érdemeit és indítványozza, hogy Görgeynek a katonai I. érdemcsillag adassék s altábornagynak kinevezessék.

Ezt, valamint a nemzet köszönetét egy küldöttség vigye

meg neki. Ugyan e beszédében Szemere kijelenti: *«hadseregünknek már alig van teendője»*.

És ennél a kijelentésnél álljunk meg egy pillanatra!

Hogy mondhatott ilyent s miért mondott a ministerium, *midőn az ép előtte való nap készült haditervből kiviláglík, hogy Kossuth és a kormány teljes tudatával volt a veszélyes helyzetnek s az orosz támadásnak.*

Hát azért, hogy az országgyűlést megnyugtassák, s mint-hogy ez bízott Görgeyben s csakis benne bízott, azon ürügy alatt, hogy már alig van teendője a hadseregnek, *el lehessen Görgeyt távolítani a hadseregtől.*

Mert Kossuthnak úgy látszott, hogy Budavár hősi felmentője oly óriásit emelkedett a közvélemény ítéletében, hogy reá nézve veszélyessé lehet.

Azért volt az országgyűlés ámitása, azért küldték a nagy kitüntetésekét Görgeynek, *hogy ezt a félelmetes embert a maguk részére nyerjék s felelősségteljes politikájuk részesevé tegyék.* Hasonló okból ajánlották fel neki már előbb a 200,000 frtot s a gödöllői uradalmat nemzeti ajándék czímén, melyeket azonban Görgey mind visszautasított.

Erre való volt a hadügyministeri tárcza felajánlása is Görgeynek.

Az elismerő s kinevezési okirat azért érdekes, mert Kossuth későbbi vádjaiival szemben bizonyítja, hogy mily rendkívül fontosnak tartotta ő s a közvélemény Budavár felmentését.

«És Ön eddigi hadjáratát» — ugymond — az ős Budavárának bevételeivel koronázta meg. Fővárosát a hazának, székhelyét a nemzetgyűlésnek és kormánynak visszaadta, *sőt e diadal által siettette vagy épen eszközölte, hogy önálló nemzeti függetlenségünk Európa által elismertessék»*.

Görgey Budán hírét hallván a történeteknek, bizalmasan

értésíté a küldöttséget, hogy nem hajlandó a kitüntetéseket elfogadni. Erre a küldöttség elmaradt.

Sajátságos, hogy még abból is vádat csináltak Görgey ellen, hogy a kitüntetéseket s jutalmakat, ez már a harmadik, nem fogadta el.

Ha a küldöttséggel nem érintkezett is, annak két tagja Bernáth Zsigmond és Kazinczy Gábor felkereste Görgeyt.

És ezektől olyan nyilatkozatokat hallott, melyek meggyőzték őt arról, hogy a mit neki Klapka a debreczeni pártviszonyokról mondott, a valóságnak megfelel. Ugyanis Klapka Debreczenből, hol mint hadügyminister-helyettes működött, Budára visszatérve, egyet-mást elbeszélt Görgeynek érintkezéseiből a békepárttal.

Mint Kemény bizonyítja, Klapka kifejezte előttük azt *«a rossz sensatiót»*, melyet az *ápril 14-kei határozat az armadiában támasztott s kérte, hatnának a sereg moralis erejére támaszkodva, a függetlenségi nyilatkozatnak megmásítására.*

Ime, a miről Klapka tábornok később megfélekedezett : ő is helytelennek, esztelennek tartotta ápril 14-ét, ép úgy, mint akár Görgey, Damjanich, Gáspár, meg a többiek — s így nem is adhatta Kossuthnak előleges beleegyezését hozzá!

Hanem Görgey megtudta most teljes bizonyossággal azt, a miről addig csak homályosat hallott: *hogy létezik egy országgyűlési párt, számra tekintélyes, szellemi és erkölcsi erőre kiváló, mely a forradalom alatt a higgadtabb, békésebb elemet képviselte, mely az ápril 14-ét ép úgy helytelenítette, annak következményeitől ép úgy megborzádt, annak megváltoztatását ép úgy szükségesnek tartotta, mint ő. Egy párt, melynek programja a váczai proclamatio álláspontjával volt azonos. Egy párt, mely ennél fogva hasonló gyanukat és rágalmatokat szenvedett, mint ő.*

És megdöbben az ember, ha olvassa Kovács Lajos e ki-

fakadását: *«Éreztük türhetetlen nyomását azon kényszerűségnek, mely hazafi törekvéseink céljától elzárt: mert azt, mit mi a legnemesebb hazafi célnak tartottunk, a hazaárulás bűnével sujtotta.»*

A békepárt e két tagja óva intette Görgeyt, *hogy a hadügyministerséget ne vállalja el.* Csak addig bír ő súlylyal a közvélemény előtt, míg a hadseregnél lehet. Az ápril 14-ke vezérférfiai ép úgy tudják, mint ismerik a veszélyt, mely politikájukat fenyegeti, ha Görgey ellene talál nyilatkozni. *Ezért vonakodik a kormány őt végleges fővezérré kinevezni.* Ha Görgey megvállik a hadseregtől, az ápril 14-ki nyilatkozatot sohasem fog lehetni megváltoztatni.

Kossuth Görgeynek a hadügyministeri tárczát apr. 14-ke utáni első levelében ajánlotta fel. Görgey elfogadta, mert ő a hadügyministerséget a hadvezérséggel összekapcsoltnak hitte, mert a hadviselés számos és égető hiányait ez úton vélte orvosolhatni. S most, hogy a küldöttség két tagjától a debreczeni pártviszonyokról biztos információt szerzett, kinyilvánított elhatározását azok tanácsa daczára sem vonta vissza.

Sőt a hadügyministerség elfogadását, főczélja *az ápril 14-ki nyilatkozat visszavonására* egyedül célravezető esz-köznek tartotta, mert ez teljes belátást biztosítand neki a politikai helyzetbe s a békepárt megerősítésére a parlamentben.

A mondott cél lebegett előtte, melyet képviselővé választása is elősegíteni látszott, midőn május 31-ke után Debreczenbe utazott, a legszükségesebbek elintézésével teljes biztonságban hagyván oda a hadsereget. Rövid, legfeljebb jun. 5-ig tartó ott időzése alatt, mert hisz e napon már Kossuth és a kormány Budán voltak, nem politizálással töltötte idejét, mint a vád mondja, hanem sok súlyos s égető szükséges kérdés elintézésével. Jutalmazni s kitüntetni kellett az érdemeseket. Igazságos nyomozás után fenyíteni a bűnösö-

ket. A legközelebbi jövőről, a feladatok s műveletek sorrendjéről gondoskodni. A nélkülözhetetlen központi vezérkari irodát felállítani. Biztosítani a hadtestparancsnokok engedelmességét ezen iroda igazgatójával szemben. Így telt el az a két hét, mely Buda ostromától az offensiva megkezdődéséig tartott, azon defensívának napjai, melyet ép a kormány haditerve rendelt el.

Görgey egy ízben jött össze a békepárt néhány tagjával. Mint Kemény mondja, máj. 31-én vagy jun. elsején. Többet nem beszélt velük. Ezen beszélgetést úgy Kemény, mint Kovács, Görgeyvel megegyező módon adják elő. «Űzze hát az országgyűlést szuronyokkal szét», ajánlja Görgeynek Kemény *«szondirozni akarván őt, mind arra nézve, hogy tudja-e Klapka tervét, mind arra nézve: akarja-e a diktaturát magához ragadni a mielőbbi pacifikálás végett».*

És erre Görgey így felelt: *«De meggondolá Ön, hogy a szurony sohasem áll ott meg, a hova intéztetik? Megakadályozhatom-e, hogy azon katonák, kik egy testületet, mely tekintélylyel bír, széthajtanak — megakadályozhatom-e, hogy ne gyilkoljanak, ne raboljanak?»*

Hanem Kossuth máj. 31-én elnapolta az országgyűlést, pedig annak ülésezését huzamosabb időre tervezték.

Kemény nem tudja «egy szerencsés inspiratio vezette-e (Kossuthot) ezen ötletre vagy kémjei által sikerült gyanítani valamit a dologról? Azt bizonyosan elhatározni nem lehet».

Ezzel a «reserva» eszméje megbukott. Ez az eszme az volt, *hogy a békepárt az országgyűlésen, egy Debreczenben összevont hadosztály szárnyai alatt, az apr. 14. visszavonását keresztül vigye.*

És ezt az eszmét nem heves, csekély belátású emberek tervezték, hanem higgadt, meggondolt férfiak, mint Kemény Zsigmond és Kovács Lajos.

Görgeynek a nemzetgyűlés elnapolása után az volt a célja, hogy a békepártot a parlamentben megerősítse s a parlamenten kívül, az apr. 14. főtámaszait a hadseregtől eltávolítsa.

Erre kellett még a hadügyministerség. «Ezen meggyőződés birt réa végtére, hogy oly törvényre való megeskettetésem iránti erkölcsi undoromat is legyőzzem, mely törvénynek megbuktatását Magyarország igazságos ügyének megmentésére a legkedvezőbb esetben is részemről mellőzhetetlennek tartottam», írja Görgey. Ez volt Görgey összekötése a békepárttal. Egyetlen találkozás és megbeszélés, tervek a végzetes manifestum megváltoztatására, ezek azok, mikre katonai lázadást, összeesküvést, hazaárulást kiabálnak.

Azonban már ekkor késő volt minden, mert az apr. 14-ike vészes következményei jelentkeztek.

Austria apr. 14. után hivatalosan igénybe vette Oroszország segítségét. Schwarzenberg hg. politikája győzedelmeskedett Stadion gr. politikája felett, mely az orosz segítség igénybe vételét perhorrescálta. Apr. 14-ére a schönbrunni 1849 máj. 12. manifestum volt a felelet, melyben a császár tudatja, hogy az orosz interventio az ő egyetértésével történik.

Az ennek megfelelő máj. 20. varsói manifestum pedig az interventio egyik okául azt hozza fel, hogy a magyar «fölkélest» «az 1831. évi lázadó lengyeleknek csapata is éleszti».

Apr. 14. mellett a lengyel segítség igénybe vétele volt Kossuthnak másik végzetes hibája.

Az ő levelei Bemhez minden kétségen felül bizonyítják, hogy neki a lengyelekkel formális kétoldalú szerződése volt, hogy obligót vállalt Lengyelország helyreállítására.

Ez lehetett igen szép, igen poetikus gondolat, de a magyar ügyre előre láthatólag vészthozó volt, azért súlyos hiba.

És minthogy e manifestumokat az orosz tényleges bevonulása követte s a működő seregek létszáma 367,000 volt, melylyel szemben még Kossuth optimistikus felfogása szerint is csak 162,000 ember állott a várőrségekkel együtt, *mindenki, a ki nem elfogult vagy nem rajongó, kénytelen belátni, hogy a magyar ügy már ekkor elveszett.*

Mert képtelen gondolat, hogy ha a hatalmas orosz birodalom egyszer ellenünk közbelépett, felhagyjon addig a támadással, míg végleg le nem vert. A czár seregeit folyton szaporíthatta, élelmezhetette, felszerelhetette, míg a magyar nemzet ereje s áldozatkészsége végső határát elérte, melyen túl azt feszíteni nem lehet s hadserege nem csak kifáradt, de elégtelenül felszerelt volt.

Görgey e napokban a dolgok ezen állását még nem tudta.

XII.

Junius 26. ministertanács és haditerv. Ennek megváltoztatása Görgey tudta nélkül. Mészáros fővezér lesz. Görgey tollba mondja lemondását.

Buda bevétele után két napra, a sereg a máj. 21. haditerv értelmében a kijelölt defensív helyzetet foglalja el. Ugyancsak a haditerv értelmében a sereg bevárja a segédcsapatok s Bem megérkezését, ki a támadó hadjáratot fogja vezetni. Minthogy azonban az idő egyre telik s Bem mégsem érkezik meg, Görgey belátja, hogy az offenzívával tovább nem várhat. Mint a következmények igazolták, hiába is várt volna, mert Bem nem akarta odahagyni Erdélyt. *Így tehát Görgey nem erőszakkal tartotta magánál a fővezérséget, hanem mert azt Bemnek nem adhatta át.*

Görgeynek Klapkához írt jun. 16. leveléből megtudjuk, hogy ők a következő offenzív jellegű haditervet fogadták el: 1. A Duna jobb partján védelmi állás, hogy az ellenségnek a sárvár-székesfehérvári uton való benyomulását a fővárosba meggátolják. 2. A Duna bal partján támadás Nagy-Szombat irányában, esetleg Pozsonynak. 3. Tüntetés a Csallóközben. 4. Ha mindez nem sikerül, összpontosítás Komáromban.

A haditerv azon a feltevésen alapult, hogy mivel az ellenség rendes útmenete a győr-brucki vonal volt, a fősereg most is ott lesz. Ha tehát az ellenség gyengébb szárnyán, a Vág melléki vonalon Pozsonyig előre törnek, az ellenség hanyathomlok fog visszafutni Lajta-Bruckba, hogy Bécsset megvédje.

E haditerv értelmében a támadást Asbóth kezdi meg. A zsigárdi csata után, mely a magyar sereg győzelmével végződött, az ellenség ismét megtámadja Asbóthot, s mint-hogy Knézics nem jön segítségére (mivel ő azt süti ki, hogy dispositiójában nem lévén szó támadásról, hát segítségére sem megy Asbóthnak, daczára tisztjei sürgetésének) Asbóth hátrálni kényszerül s csak a segítségére jött Rakovszkynak köszönhetette, hogy minden nagyobb baj nélkül Aszódig hátrálhatott. E csatáról Asbóth hibás adatokat tartalmazó jelentést küldött Görgeynek. De azért sem őt, sem Knézicset nem mozdította el állásától Görgey, bevárván, vajjon a 20-ra kitűzött csatában mily módon fogják magukat viselni.

Jun. 20-án Perednél Görgey személyes vezetése alatt győznek. Az ellenséget azonban Diákin túl nem üldözteti, mert 1. Klapka csatát veszített Nyárasdnál. 2. Kémek jelentése szerint nagy orosz csapat van Diószegnél, 3. nagy osztrák csapat Szerednél és Galgócznál.

Azért helyt kellett maradni, hogy hátrálási vonalukat Negyednél fenntarthassák és itt elfogadni a csatát.

A peredi első nap után Asbóth s Knézics vezéri képességeibe helyezett minden bizalmát elveszítvén, helyükre Kászonyit és Leiningent állítja Görgey.

Másnap az ellenség támadott. A már elveszett Királyrévet hősi támadással visszafoglalják. De Görgey Leiningen értesítésére, hogy az orosz csapatok háttal vannak Semptének, a mi azt jelentette, hogy Nagy Sándor nem tört át Szerednél, visszavonulást rendel Aszódra. Itt Klapkát kimentti a kelepczéből, melybe került és ez által az egész hadsereg visszavonulását biztosítja.

Túlnyomó, jól szervezett orosz ellenség, a katonai tehetségek hiánya a magyar részről — volt a nap szomorú tapasztalata.

Minthogy a Vág felől támadástól lehetett félni, az I., II., III. hadosztályt Érsekújvárnál összpontosították.

Görgey e végveszélyes helyzetben, a kormánynyal a továbbiak felől tanácskozandó, június 24-én Pestre érkezett.

Görgey elmondja könyvében, hogy a június 26-ki ministertanács elé fővonásokban a következőket terjesztette: 1. *Föl kell világosítani a nemzetet Magyarország valódi helyzetéről.* 2. *Kossuth és a miniszterek álljanak helyt személyesen a népszabadítás elve mellett.*

Mivel a hadsereg nem képes a kormányt külön fedezni, a kormány egyesüljön a hadsereggel. 3. *Egy utolsó, kétségbeesett csapást kell intézni Austria ellen.*

Be kell ismernie a kormánynak, hogy az egyesült osztrák-orosz hadsereggel a mi hadseregünk nem bírhat. A hadsereg becsülete azt követeli, hogy törekedjenek az osztrák seregek leverésére.

Ellenben az oroszokat csupán békés alkudozások kísérletképpen megkezdése által iparkodjanak előnyulásokban késeltetni.

Vagyis indítványának lényege ez: *Az összes hadsereg koncentrálása egy pontban s döntő csapás intézése az osztrák ellen.* Ez a pont pedig a seregek jelen elhelyezése szerint más mint Komárom nem lehetett.

Ezt az indítványt egyhangulag elfogadták. Ezt mondja el Görgey Arthur munkájában, de Kossuth hallgatással mellözi az egészet.

Kétségbe vonhatlan hitelességü okiratok Görgey állítását igazolják.

Kossuthnak június 25-én Pestről kelt leveléből meggyöződünk arról, hogy Görgey 26-án a ministertanácsban tett indítványát már előbb bizalmasan közölte Kossuthnal. Kossuth kéri őt e levélben, hogy a ministertanácsban «a multa min-

dent bár, de a jövőendő célokra ne mindent mondj ki idő előtt.»

Egy ugyanekkor kelt másik levelében kérdi Kossuth Görgeyt, ha vajjon ama roppant elfoglaltság mellett, a mivel a honvédelmi ministerség jár, a fővezérséget nem volna-e jobb másnak adni. «De baj az — folytatja tovább — hogy a hadügyministerségre kivüled nincs possibilis ember — fővezérségre körülbelül szintugy nincs. Mégis talán Bem.

(Tebát a végveszély e napjaiban sem tud szabadulni féltékenységétől s egyre azon töprenkedik, hogy foszthatná meg Görgeyt a fővezérlettel!)

De ha nem helyesli absolute, hát nem szól róla. «Mert azt becsületemre mondom hogy ilyesmiről neki a legtávolabbról sem adtam, soha egy reménysugárt sem».

Ilyen feledékeny és szenvedélyes volt Kossuth. *Elfeledi, hogy már május 21-én egy haditervet dolgozott ki, melyben fővezér Bem s hogy már jun. 18-án, Nagy-Váradon, megállapodott Bemmel a fővezérséget illetőleg.*

Egy június 26-án kelt levelében a ministertanács előtt ezeket írja Görgeynek: «Gondolkoztam s azon meggyőződésre jöttem, hogy nem kell a nép előtt titkolni a bajt . . . e szempontból s e végett ministertanácsot rendeltem 7 óra estére ma. Láttasd el Komáromot a szükséges instructiokkal és ragadd meg az offensivát, mindig előre, mint a villám».

De ezeknél vannak nyilvánvalóbb bizonyítékok is.

Bemhez 1849 június 26-án intézett levelében (világos, hogy a ministertanács után) ezeket írja egy helyen: «Mig tehát Ön az ellenséggel Erdélyben száll szembe, nekünk itt két dolog közül az egyiket kell választanunk: vagy visszavonulni a tiszai vonalhoz, vagy pedig: *az oroszokat ott előre nyomulni engedvén, itt merész támadással Austriára vetni magunkat* és benyomulni hatalmának szívébe. Mind-

kettőnek megvannak előnyei és hátrányai is úgy taktikai, mint politikai tekintetben.

Azonban mindkettőt jól megfontolva, *én azutóbbira határoztam el magamat. Mi itt annyi erővel, a mennyivel birunk, Austria ellen indulunk*».

Ismét egy pár kedvezőtlen oldalát a haditervnek emeli ki, de hozzá teszi: *«Azonban választani kell és mi, a mint mondám, már választottunk»*.

Kétségtelen tehát, hogy Görgey igazat mondott. A koncentraciót az osztrákok ellen kimondották.

E haditerv elfogadása után a sereghez vissza megy s a győri csatához érkezik, melyhez az előkészületeket Klapka tette meg. Minthogy Kmethyt az ellenség Győrtől elvágta, Pöltenberg kis csapatát legyőzi. A visszavonulást Görgey fedezi 3 ezred huszárral 66,000 ellenséggel szemben. A visszavonulás sikerült. A sereg együtt van Ácson, 1849 június 28-án. Az elvágott Kmethy hadosztály Görgey parancsa ellenére, *Kossuth julius 2-ki parancsát fogadja el s a déli hadsereggel egyesül.*

Görgey 28-áról kelt levelében értesíti a kormányt, hogy a fővárost seregével, az I, VII hadtesttel nem védelmezheti, azért megállapodás szerint jöjjön Komáromba, vagy (ismervén a kormány szándékainak gyors változását) menjen N.-Váradra.

Alig hogy e levél elment, egy másodikat kénytelen Görgey írni, még pedig ezúttal igen élésen válaszolva a kormány azon parancsára, hogy Ácsot gyujtsa fel, mielőtt oda hagyná, hogy az ellenség élelmet, takarmányt, hajlékot ne találjon.

Hasonlóképpen kellett volna eljárni, a kormány rendelete szerint, az összes helységekkel, melyeken a hadsereg átvonul.

Görgey Arthur megborzadt az ezen parancsban rejlő céltalan vandalizmuson.

Ez nyilván Napoleon oroszországi téli hadjáratának lett volna utánzata, csakhogy a rendelkezők elfeledték, hogy télen lakás híján csakugyan el lehet pusztulni Oroszországban, de nyáron Magyarországon nem lehet.

És ha megteszi, végkép compromittálja a magyar ügyet, mert az őket követő ellenség ez eszeveszettséget a gyöngeség érzetének tudta volna be.

Ez a gondolat által felkeltett keserűség vonul át Görgey június 30-ki levelében. «Én sohasem küzdöttem a kormányért — írja — hanem a népért és ha meg volnék győződve, hogy a nép boldogabbnak érezné magát: akkor első lennék, ki lerakná a fegyvert».

Görgey június 28-ki levelében — mint említém — Nagy-Váradot ajánlotta a kormánynak, ha Komáromba nem akar jönni. Ezt Kossuth sértő gúnynak vette, mert Nagy-Váradot nem vélte eléggé védettnek, s még a levél vételekor június 29-én éjjel, egybehívja a ministertanácsot, mely a június 26-án egyhangulag kimondott haditervet félretéve, *a Tisza vagy Marosnál való concentratiót mondja ki. Tehát az egész magyar hadsereget magukkal akarják levinni, nem törődve azzal, hogy Jellachich és Haynau a legkönnyebben egyesülhetnek s Paskievics fennakadás nélkül nyomukban lehet s hogy a magyar Alföldön, a síkságon, még partialis győzelmet sem lehet elérni.*

S hogy a haditerv szükségszerű következménye ez legyen, azt jól tudta Kossuth, ki jun. 28-án tehát csak egy nappal előbb ezeket írta Wysocki tábornoknak: «Luzsénszky azt írja nekem, hogy Önnek czélja a főhadsereggel egyesülni s hogy ezen szempontból intézi Ön ily gyorsan visszavonulását. *Ha ez csakugyan úgy van: akkor miatta fog Magyarország tönkre menni, azon egyszerű oknál fogva, mert a mily gyorsan Ön a főhadsereg felé közeledik, ép oly gyorsan hozza Ön*

az oroszokat a főhadserg nyakára. Itt épen folyamában vagyunk az osztrák hadserg elleni bizonyos hadműveleteknek . . . . de ha Ön ily hamar nyakunkra hozza az oroszokat, akkor nem lesz időnk a csapást megejteni».

S ime most egy haditervet állapítanak meg, melynek ratioja Wisocky azon szándékával, «mely miatt fog Magyarország tönkremenni», azonos.

Az előbb említett határozat megvitelére Görgeyhez azon két férfit küldi ki a kormány, kik iránt Görgey mindig mély tisztelettel s szeretettel volt, s kiket egyedül tartottak képeseknek, Görgeyt az új határozat elfogadására bírni: Csányit, atyai barátját, Aulich-t, régi mesterét. Ezek tényleg, hosszú kérés után Görgey azon ígéretével távoznak, hogy az új dispositiókat teljesíteni fogja.

De nemsokára belátja, hogy lehetlent ígért meg s tudatja a kormánynyal, hogy annak elhatározását nem helyesli; de ha mégis ragaszkodnék ahhoz és az általa beküldött Beyer-féle memorandum-javaslatot nem fogadná el, ő a levonulást akkor is csak jul. 3-án kezdhethné meg, mert előbb nincs kilátása, hogy összes csapatait egyesítse. (Nagy Sándor, Kmethy, Horváth, Görgey Armin csapatait.)

Jul. 2-án Mészárosot nevezik ki fővezérnek, a ki rögtön újabb jeleit adja ismert vezéri gyengeségének. Mészáros futárral felszólítja Görgeyt, hogy 20,000 ember hátrahagyásával Budának visszavonuljon.

Ezt a dispositiót már nem kapta meg a csata előtt.

Görgey belátta, hogy ennyi ignorantiával s kapkodással szemben mit sem tehet. Rochlitznak tollba kezdi mondani lemondását. De az ágyuzás (mely a komáromi csata kezdetét jelentette) félbeszakítja. Rögtön felkészül a csatára. S a megkezdett írásra mutatva: «Maglehet, hogy reá többé nem is lesz szükség. Adieu Beyer», szól és távozik.

XIII.

A komáromi csata. Görgey súlyosan megsebesül. Görgeyt a hadsereg küldöttsége maradásra kéri. Görgey feltárja előttük a helyzetet.

Döntő csapást mérni a magyarokra, vagy a szőnyi útat elvágni előlük, volt, Raming szerint, Haynau célja a komáromi csatában. Nagy és kemény küzdelem volt ez. Mindkét fél nagy elkeseredéssel küzdött s Görgey maga vezényelt. A csata eredménye az lett, hogy az ellenség a mondott két cél közül egyiket sem tudta elérni, mert a már elfoglalt Ó-Szőnyt a magyar seregek visszafoglalták. Ha tekintetbe vesszük, hogy az arány a hadseregben 32 : 58, ágyúban 129 : 216 volt az ellenség javára, akkor *kétségtelen, hogy a komáromi csata győzelmes defensiva volt.*

Egy roham alkalmával Görgey csapatától jóval előre vágatott s fején súlyos sebet kapott. És erről a sebről utólag kitalálta a mese, hogy azt magyar huszár kardja ütötte. De a sebről kiadott orvosi jelentés bizonyítja, hogy az nem is kardvágás, hanem egy tompa eszköz által előidézett «czikczakos» vágás volt. Nagyon valószínű, hogy egy gránátdarab okozta.

A seb igen aggasztó jellegű volt. Görgey súlyos beteg lett. Erős és hosszas sebláz gyötörte, mely koronként még eszméletétől is megfosztotta. *Ép ezért jul. 2-től sem formailag, sem tényleg nem ő a hadvezér, hanem Klapka jul. 6-ig.* A rendkívüli fájdalom ez óráiban sem akart pihenni, bár orvosai kijelentették, hogy a szellemi megerőltetés életébe ke-

rülhet. Egyre dolgozott, dispositiókat mondott tollba, Beyerrel megiratja hadügyministerségéről lemondását s elküldeti a kormánynak.

Az orvosok jóslata beteljesült. A nagy megeröltetés következtében jul. 3-án állapota válságossá lett. Klapka ily körülmények közt, jul. 4-én reggel egy szűkebb haditanácsot hívott össze. Ezen, mint maga elbeszéli, egyhangulag kimondták a haditanács összes tagjai, *«hogy Magyarország összes hadvezéreibe sem vetnek több bizalmat, mint Görgeybe» s kéri a kormányt, hogy hagyja meg Görgeyt fővezérnek, vagy ha ő a két állást együtt nem bírja ellátni, inkább a hadügyministerséget bizzák másra.*

A hadsereg ez egyhangú óhaját maga Klapka viszi meg Pestre Nagy Sándorral. A jul. 5. ministertanács, Klapka tudósítása szerint, elhatározta, hogy 1. Beyer a kormányzóhoz rendeltetik, 2. fővezér marad Mészáros, 3. *a jun. 29-iki haditeru szerint Görgey vezeti le a hadsereget.*

Kossuth jul. 8-ról Görgeyhez írt levelében, melyet Raming közöl, írja, hogy a Dunántúl, Fehér, Tolna, Baranya megyéken át keresse az összeköttetést a fősereggel: *«De a főcél marad mindig, előbb megverni az osztrákokat».*

A jul. 5-én történekről még az nap éjjel értesült Görgey. A nála jul. 6-án tartott haditanácsban kijelenti, hogy *a kormány rendeletébe belenyugszik, csak azt a föltételt köti ki, hogy a levonulás egy a Duna jobb partján az osztrákok ellen tendő offensiva kísérletével kezdődjék; ha ez nem sikerül, ám történjék a kormány akarata.*

Mit tehetett egyebet? A kormánynyal való daczolás csak tetézte volna a bajt, így legalább meg volt az eshetőség, hogy elérje célját: *az osztrákot leverni a levonulás előtt.*

Görgey ez indítványát egyhangulag elfogadták.

De Klapka Görgey súlyos beteg állapotát fölhasználva,

egy új haditanácsban az előbb elfogadott határozat ellenére kimondatja: *a visszavonulást Pest felé*. Ennek értelmében, jul. 7-én hajnalban Nagy Sándor a *legnagyobb titokban* kivonul az I. hadtesttel. *De Görgey megtudja ez álnokságot s lemond a vezérségről*.

Roppant izgalom lett erre. Leiningen, Pöltenberg, meg mások hevesen kifakadtak. Klapka megjédt s Nagy Sándort visszarendelte.

Az nap küldöttség kéri fel Görgeyt, hogy vonja 'vissza lemondását, maradjon. E küldöttségben valamennyi csapat képviselve volt. Görgey kötelességének tartotta feltárni előttük a helyzetet, *hogy Dembinskinék a kormány által elfogadott terve nem offensiva, hanem előkészítése az országból való szégyenletes kimenekülésnek*. Neki az a meggyőződése a kormánnyal szemben, hogy az ellenséget, mely előttük áll, elkerülni nem szabad, de meg kell támadni. Hogy ő leszámolt az életével s aki ezentúl is követni akarja, ugyanazt kell, hogy tegye. Mindezeket gondolják meg jól, s ha mégis követni akarják, ő megmarad vezérnek, de csakis egy föltétel alatt: *Komáromot csak akkor hagyják oda, miután előbb egy elszánt kísérletet tettek, hogy az osztrák főerőt megverjék*.

A hadsereg küldöttcei meg voltak elégedve e nyilatkozattal.

Görgeynek e terve, mint látjuk, compromissum volt az ő első terve s a Dembinski-féle között. Mint minden compromissum: a kényszerítő körülmények előtti részben való megadást jelentette.

S hogy a kormány haditervének tulajdonképeni célja mi volt, azt id. Ábrányi Kornél, Bónisnak, a Kossuth által «korlátlan diktatori felhatalmazással» (Ábrányi szavai) kiküldött kormánybiztos intimusa, egész világosan megmondja: «Kossuth haditanácsot tartott, mely abban állapodott meg,

hogy az összes magyar véderő (a várak őrségeinek kivételével) a magyar Alföldnek Szeged és Arad közti térein összpontosítsák egy döntő csata vívására, — *hogy ennek kedvezőtlen kimenetele esetében nyitva legyen az út Temes és Krassó megyéken át a török határra való visszavonulásra*». Jobban értesült forrásból, mint Ábrányi, alig beszélhetett valaki.

XIV.

Levonulás a Tiszához. Orosz követségek. Rüdiger levele és Görgey válasza. Az orosz előre nyomul.

Láttuk, hogy a július 7-én megállapított haditerv szerint a levonulás előtt, az ellenségen való áttörést egy döntő csatában kellett megkísérteni. Ez 9-re volt kitűzve, de Klapka 11-ére halasztotta. A csatát Klapka vezette (mert hisz Görgey súlyos beteg volt). Nagy Sándor és Pigety kötelességmulasztása s Klapka lanyha magatartása folytán ez az áttörés nem sikerült, daczára annak, hogy a magyar sereg ezúttal először többségben volt.

Most már Görgey, ígéretéhez híven, nem állt többé útjában a levonulásnak.

A sereg július 13-án elindul s nagyobb baj nélkül Vácra ér, de Paskievics serege meggátolja, hogy a legrövidebb déli irányban vonuljanak le a főhadssereghez.

Július 16-án, minthogy Paskievicsen áttörni nem lehetett, elhatározták, hogy Nógrád, Gömör és Borsod megyéken át, egy kerülővel vonulnak le a Tiszához s innen a déli hadssereghez.

Nagy és veszélyes feladat volt ez, nehezen járható hegyi úton, ellenségtől körülveve s egyre zaklatva.

Görgey Arthur minden veszélyes posztóban személyesen vezette seregét, daczára hogy orvosai egyre intették, hogy életét veszélyezteti, mert 15 cm. hosszú s az agyvelőig érő mély sebe nem forradt be, hanem, minthogy Görgey nem kímélte

magát, gennyedésbe ment át, roppant fájdalmakat okozva neki.

Es nézzétek ezt a csodálatos hazáruól! A legkínosabb fájdalmaktól gyötörve, láztól égve, bizonytalan és roskadozó léptekkel, de mindig a sereg élén, a legnehezebb feladatokban a legnagyobb fáradsalmaknak teszi ki magát s megy előre, míg Losoncznál eszméletlenül összeroskad, csakhogy teljesítse egy vele ellenséges kormány, meggyőződése szerint helytelen dispositióit.

S ti, kik egy ily sebbel a fejeteken, hüvössé lefüggönyözött szobában, az orvosok és ápolók egész hadától körülveve, hónapokon át feküdnétek a puha vánkások között, míg végre nagy sokára, a gyógyszerekre és édesanyátok imádságaira elhagyhatnátok ágyatokat, hogy még néhány hónapig szellőtől s tüzesebb napsugártól óva, kényelmes karosszékben, az anyai és testvéri kezek által nyújtott minden kigondolható étellel s itallal visszaszerezzétek kedves erőiteket: *ti elöttetek nyilvánvaló, hogy a sebláztól rázott, agyat repesztő fájdalmaktól gyötrött roskadozó férfinak, ki meredek hegyi úton s az ellenség körmei között aggodó gondossággal vezeti seregét, nincs egyéb szándéka, mint elárulni hazáját. . . .*

A kerülőút kezdetén, már július 17-én, Nagy Sándor gondatlansága folytán, heves csatájuk volt az oroszokkal s a veszedelmes helyzetet, a menekülő magyarok szekérrerdeje még súlyosabbá tette.

Nagy küzdelem után az oroszokat visszaverik s a sereg Rétságig nyomul előre. Július 18-án a sereg már Losoncra van. Itt az utóvédszolgálatot Nagy Sándor teljesítette. Midőn éjjel az elgyötört hadsereg nyugalomra tért: az országúton fáradságtól kimerülve lehevernek, Nagy Sándornak valami vaklármára megrökönyödött serege, hanyat-homlok futásnak ered s az alvókat agyba-főbe tapossa.

Losonczon Görgey állapota, a kiállott roppant fáradság miatt olyan veszélyessé vált, hogy az orvosok nem akarták továbbszállítását megengedni. De Görgey Arthur testvérei maguk ellenezték az orvosok e rendeletét. Ha mindjárt mint hullát is, de élőknek kiadva, magukkal kell vinni őt. Mert ha Görgey elmaradna, a vezérletet Nagy Sándor venné át, mint legidősebb tábornok, kinek mulasztásai annyira elkeseríték Leiningent és Pöltenberget, hogy alatta nem szolgáltak volna; ez pedig a sereg végfelbomlását idézte volna elő.

Az elősereg július 19-én Rimaszombatba ért.

Nagy Sándor Apátfalvából a nála jelentkezett két orosz parlamentair-t a szokásos óvintézkedések között Görgeyhez vezetetti. Ezek jelentik, hogy Paskievics megbízásából jöttek, hogy Görgeyt seregét a békekötésre felszólítsák. *Görgey azonban csakhamar kivészi beszédjéből látogatásuk tulajdonképeni célját: hogy a jó urak 48 órai fegyvernyugvást ohajtanak*, mely idő alatt seregét kényelmesebben utólérhetik; a mi abból is kitűnt, hogy semmi írásbeli felhatalmazás nem volt náluk.

Ravaszságukat ravaszsággal viszonzza s hosszabb beszélgetésbe ered velük, a fegyverszünetet óvatosan kerülgetve, hogy valamit az ellenség célja felől megtudjon. (E közben Leiningennek meghagyja, hogy kezdje meg az előre nyomulást.)

Beszéd közben a két tiszt észreveszi, hogy a sereg indul s ők is távozni akarnak, de Görgey azzal tartja őket vissza, hogy tisztjeivel megvendégteti.

Az oroszok elkedélyeskednek s annyira fellelkesülnek, hogy a velük mulató két magyar tisztet kancsukáikkal ajándékozzák meg, mit ezek, Görgey engedélyére, öveikkel viszonznak.

A két orosz tehát felült fondorkodásával. Görgey több becses adatot tudott meg tőlük s a reménylett 48 órai fegyver-

szünetet végül megtagadta. E helyett Paskievics számára egy levelet adott át, melyben írja, hogy a békekötésre vonatkozólag legfőbb 48 óra alatt válaszolni fog; előbb nem teheti, mert tisztikara akaratát meg kell tudnia.

Erre aztán a két tisztet, hasonló elővigyázati rendszabályok mellett, mint jöttek, visszakísérték. És ebből az egyszerű, világos történetből mi mindent nem csinált a későbbi rágalom. Az ellenséggel való egyetértést, fraternizálást emlegetnek.

Pedig Görgey nem csak helyesen cselekedett, de (mint tudjuk) a június 26-ki ministertanács határozata értelmében is, mely szerint, míg az osztrákok ellen fordulnak minden erővel, az oroszokkal alkudozásokba bocsátkoznak, hogy e színlelt békülékenységgel az orosz visszatartsák.

A követek távozta után kötelessége volt, hogy mind a három hadosztály tisztikarát nyilatkozatra felszólítsa Paskievics állítólagos ajánlatát illetőleg. A hadtestparancsnokokhoz e tárgyban intézett átíratában kijelenti, hogy alá fogja magát vetni a hadsereg akaratának «minthogy» — úgymond — «azon a napon, melyen a kormány engem letett s a hadseregbeli tiszturak szabad akaratból vezéröknek újra megválasztottak, megszűntem a hadseregnek politikai tekintetben is korlátlan parancsnoka lenni s már csupán a többségnek képviselője vagyok».

Különben Görgey e tette által mit sem veszélyeztetett. A III. és VII. hadosztályról tudta, hogy ezek Paskievics ajánlatát vissza fogják utasítani; kezeskedett neki erről kebelbarátainak Leiningennek s Pöltenbergnek általa sokszor kipróbált lelkülete.

Az I. hadtest, melyről kétségben lehetett, keveset nyomott a másik kettő biztos szavazatával szemben.

Jól számított, a három hadtest tisztikara egyhangulag Paskievics ajánlata ellen nyilatkozott.

Erre megküldte második levelét Paskievicshez jul. 22-ről: «A hadsereg fel van esketve azon alkotmányra, melyet V. Ferdinand maga szentesített». A hadsereg hű marad esküjéhez s csak akkor *«fogja fegyvereit nyugodni hagyni, ha ezen alkotmány újra biztosítva lesz»*.

Nagyon természetes, hogy Görgey Bónis kormánybiztosnak rögtön tudtára hozta a történeteket. A mint Szemere megírta, a kormány teljesen meg volt elégedve a történetekkel, mert Görgey, bár magát mint egy katonai többség képviselőjét tekintette, *de a követeket a kormánynyal való érintkezésre utasította* «és őszinte bátor szót emelvén a nemzeti ügy mellett, szilárdan kijelentette — úgymond Szemere — hogy ő el van határozva mindaddig harcolni, míg vagy a nemzetet a leigázástól megmenteni sikerül, vagy dicsőségesen elbukik az egyenetlen harcban».

Ezen episod után gyors menetben vonul előre Görgey seregével s jul 23-án Ónodig ér: a Sajó és Hernád összefolyásáig. Ezt a Sajó melletti positiót kemény védelmi csata után biztosítani sikerült, ezzel együtt a hadászati egyesülést a déli hadsereggel, de a melynek harczászati kivitelével várni kellett, hogy itt feltartóztassák Paskievicset, míg a déli hadsereg az osztrákkal végezhet.

Alsó-Zsolnán jul. 24-én egy tisztos matrona, özv. Boryné, kézbesíti Görgeynek gr. Rüdiger tábornok levelét, melyben azt ajánlja, hogy a vérontásnak vessenek véget.

A milyen nyilvánvaló volt az első békeküldöttség fondorlata, ép oly kétségtelen volt e levél becsületes s nyílt szándéka.

Nemes, férfias hangon, az ellenség erényeit tisztelő hadvezér hangján volt megírva. Görgey hasonlóképen válaszol, de kijelenti, *hogy a hadsereg nem magáért, hanem a nemzetért küzd. Inkább elvérzik, de ezt fel nem áldozza.*

Midőn Boryné Görgey válaszát megviszi, Nagy Sándor hadiszállásán kénytelen egy éjt tölteni, hol Nagy Sándor nagy titokban feltöri a levelet, de megszégyenkezve ragasztja le, látván a gyanúsított Görgey becsületes nyilatkozatát.

Most Görgey Kossuthnak egy levelét veszi. Kossuth, ki pár nappal előbb nagy tömeg előtt árulónak jelentette ki Görgeyt és sereget kezdett toborzani a maga személyes vezérlete alá, ilyeneket hangoztatva, hogy pl.: «Szegedről fog kiindulni nemcsak Magyarország szabadsága, hanem egész Európáé is», egy áradozó levelet ír most Görgeynek: «Tudom, miképp senki — még magam sem, — szereti jobban a hazát náladnál és meglehetsz győződve, hogy senki, — még magad sem — szeretheti jobban és tisztábban, mint én». Elítéli Mészáros és Dembinskit mint a vezérletre képteleneket s felveti az eszmét, *hogy nem nevez ki senkit főparancsnokká, ő maga megy le a hadsereghez. «Veled egyetértve és tanácslataid szerint fogom a hadműveletek irányát kijelölni».*

Tehát a mézes szavak arra valók, hogy megint ne nevezze ki Görgeyt főparancsnokká. Az a rémkép egyre kísértett Kossuth lelkében! hogy Görgey meg fogja őt fosztani a hatalomtól — egyre, még e végső napokban is.

Ugyanekkor hivatalosan felszólította Görgeyt, hogy Karczagra, haditanácsba siessen. Ekkor Görgey előtt, a nyert értesülések alapján, következő volt a helyzet képe:

1. Az orosz ellenség száma 60,000.
2. Tiszafüredet Korponay és Knézics biztosítja.
3. Komáromban Haynau creje nagyrészt lekötve tartják.
4. Kossuth sereget gyűjt. 5. Bem Erdélyből fedezi a déli hadsereget. 6. A déli sereg Jellachichchal küzd.

S a helyzetről való ilyen meggyőződése mellett egyedüli

reménye: az osztrákokat csúfosan megverni a segítségül hívott orosz előtt.

Görgey azonban már Nyiregyházán értesült, hogy az orosz jul. 26-án Tiszafüreden átkelt. Így a karczagi haditáncszókmány már lehetetlen volt.

Most kezdte Görgey tisztán látni a helyzetet a maga megdöbbenő valóságában.

Az orosz átkelt Tiszafürednél s mégis hernádi positióját túlnyomó orosz ellenség támadja. Tehát az ellenség száma nem lehet 60,000, hanem sokkal, kétségbeejtően sokkal nagyobb.

Megtudja, hogy Kassát egy egészen új hadosztály, a b. Osten Sackené fedezi.

Vagyis most már ott kell hagyni a hernádi positiót s minden áron meg kell előzni az orosz Debreczen elfoglalásában, mert máskülönben a marosi concentrációnak vége s vége az egyedüli reménynek: az osztrákot döntő csatában leverni.

XV.

A debreczeni csatavesztés. «Miért nem ment Görgey Nagy Sándor segítségére?» Egyéb szerencsétlenségek.

Jul. 28-án kellett volna megkezdeni a visszavonulást a Hernád mellől. De az ellenség támad s a hadsereget maradásra kényszeríti. E (gesztelyi) csatától függött most minden. Ha az ellenség győz, valószínűleg elpusztul a futásnak eredő, szétszórt hadsereg. A csata hadászati helyzeténél fogva Leiningen kezében volt. Ez a hős és genialis hadvezér most is derekasan megállotta helyét. A magyar seregek győztek. Ezt a győzelmet fel kellett használni, még pedig úgy, hogy mihelyt leszállt az est, megkezdték a levonulást Tokajon át. *S a csatában kifáradt sereg ment 28-án egész éjjel s 29-én egész nap, egyfolytában 26 órát, 8 mértföldet.*

Egész Vaskapu helységig jutottak el. Itt aztán az «állj» szóra elterült a földön az egész halálra fáradt hadsereg.

És ekkor, 28-án az adatokat egybevetve, úgy állt a helyzet Görgey előtt: *hogy az ellenség már egy nappal előbb, hat és fél mértfölddel volt közelebb Debreczenhez, mint a magyar sereg.*

Vajjon meglehet-e előzni még s Debreczent hamarabb elérni: az több mint kétes volt.

A Berettyó vidékére két út kínálkozott számukra: a rövidebb Debreczenen, a hosszabb a Nyírségen át. Azt, hogy mindakettőt fel kellett használni — könnyű átlátni. Mert hisz a gyorsaság volt a fődolog, már pedig három had-

test egy úton nem haladhat olyan gyorsan, mint két úton, két részre osztva.

A mellett azt is tekintetbe kellett venni, hogy ez a vidék vízben nem valami gazdag. Mindkét út igénybevétele-
nek azonban még egy fontosabb oka is volt. A legnagyobb
valószínűség szerint támadásoknak lesznek kitéve. *Már most
a főczél elérésére kellett, hogy a Nyírségen, a Debreczentől
távolabb fekvő, tehát biztosabb útvonalon húzóódó hadsereg-
zömöt, a kisebb, Debreczenen átvonuló rész fedezze s ha kell
föláldozza magát érte, csakhogy a főczélt, a déli hadseregnek
a feldunaiival egyesítését elérjék.*

S minthogy Nagy Sándor hadosztálya Komárom óta
csak egyetlen egyszer volt csatában s a legpihentebb volt, ez
kapta a másik két hadtest fedezésének s megvédésének felada-
tát, *daczára annak, hogy vezére a megbízhatatlanságának
számos jelét adott Nagy Sándor volt.*

Az ő feladatának részletei a haditervből önként követ-
keztek ugyan, de a dispositióban írva is állottak: *hogy kerülje
az ellenséggel döntő csatába való bocsátkozást s ha Debrec-
zenben ellenség van, ügyes utóvédi harcok közben oldalt
a zömhöz hátráljon (mely aug. 1-én Nyír-Adonyban marad,
nehogy a fedező hadtesttel egy egyenes vonalba jusson s
így ne fajuljon a fedező hadtest visszavonulása az ellenség
szeme láttára kényszerű oldalthátrálássá, mely elpusztuláshoz
vezethetne). Ha nincs Debreczenben ellenség, akkor annak
holléte felől biztos tudomást szerezzen s sűrű értesítéseket
küldve a főhadiszállásnak, óvatosan hátráljon a zömhöz.*

Ezek voltak a debreczeni csata előzményei s minthogy
e csata szerencsétlen kimenetelű volt (ugy-e nem is csodál-
kozik már az olvasó?) ismét vádat kovácsoltak belőle Görgey
ellen, mondván «Görgey szántsándékkal áldozta fel Nagy
Sándort, hazaárulásból s gyűlöletből e tábornok ellen».

Hadházon aug. 1-én Nagy Sándor értesült, hogy a Tiszán 15,000 orosz átkelt. Ezt tudatja Görgeyvel s dispositiókat kér tőle.

Aug. 1-én éjjel Nagy Sándor Debreczenbe érkezik.

Így tehát Debreczent előbb érték el, mint az orosz. Ezzel elérték a céljt. Nagy Sándornak most már a dispositio értelmében az ellenség számarányáról s irányáról tudomást szerezvén, minden *komolyabb* csatát kerülve, hátrálni kellett volna a zömhöz.

Nagy Sándor ezzel szemben mindezt elmulasztotta, pedig mint Raming írja: «Nagy Sándor megtehetett volna minden szükséges intézkedést ahhoz, hogy a legelső komoly támadáskor, melyet aug. 2-nak délutáni órájára lehetett várni, visszavonuljon Debreczentől.» A csata kezdete ebédnél találta, s midőn a helyszínre ért, a magyar sereg az orosz elővédet megverte. Ekkor minden észszerűség szerint és az egész haditerv alapcélja érdekében vissza kellett volna vonulni. De Nagy Sándor a nyert győzelmen vérszemet kapott s ő, «ki — mint Máriássy írja — sokszor hadi mozdulataiban s elhatározásaiban túlságos óvatos és néha ingadozó vala, e pillanatban ennek ép ellenkezője vala s a hátrálásról mit sem akart hallani», hogy az oroszot leverve, Görgey nélkül nagy dicsőséget szerezzen magának, ami annyival kecsegtetőbb volt neki, mert Nagy Sándor gondatlansága miatt, közte és Görgey s tisztikara között a szívélyes baráti viszony megszűnt.

Velük szemben akarta ő megmutatni, hogy mire képes. És rajta vesztett.

Az ezzel szemben Pongrácz és Máriássy által emlékezetből közölt egy dispositio (melyet Görgey emlékiratában nem is említ, talán lényegtelensége miatt, vagy tán mert elfelejtette, vagy mert talán nem is tőle eredt; ezt a két tanu sem állítja határozottan) mit sem változtat a dolgon,

Nagy Sándor az alapdispositio ellenére csak egyszer küldött Görgeynek jelentést Hadházzól, hogy Ujváros felé 15,000 orosz vonul s utasítást kért.

Erre érkezett volna Görgeytől egy parancs, melynek Pongrác által közölt szövege hiteles aligha lehet, minthogy csaknem 20 év múlva, emlékezetből írta le.

Ezen dispositio szerint az I. hadtest Debreczennél állást foglaljon és «ha az ellenség mutatkozik, akkor meg kell támadni és verni» («und zeigt sich der Feind, so ist er anzugreifen und zu schlagen»). Bár, mint mondom, e dispositio hitelességéhez kétely fér, nincs okunk azt el nem fogadni. Nincs ebben semmi rendkívüli. Rendkívüli csak Nagy Sándor lelki állapotában lehetett.

Hogy az alapdispositio a régi, a cél a régi, azt egy értelmes vezérnek át kellett látni. Ez az újabb dispositio csak azt mondta ki, hogy ama jelentett 15,000 orosz elővédjét meg kell támadni és verni, nehogy Nagy Sándor ingadozó természeténél fogva kellenél gyorsabban eltávozzék.

És e dispositio szerint, az ellenséget az első rohamban megtámadták és visszaverték. Így teljesítvén szószerint a rendeletet, most már vissza kellett volna vonulni. De Nagy Sándor, daczára vezérkara sürgetésének, mit sem akart erről tudni s a győzelemtől elkábúlva, az ellenség üldözésére sietett és rajta vesztett.

A túlnyomó ellenség s a seregnek, Máriássy szerint is, helytelen felállítása vereségre és rendetlen szétfutásra vezetett.

Görgey nem mehetett Nagy Sándor segítségére a dispositiónak ama sokat említett alapcélja miatt.

Mert vagy egy kis ellenséggel való csatát jelentett Nagy Sándor ágyúzása, vagy egy nagygyal. Ha az ellenség kicsi, magában is bír vele, ha nagy, Görgey seregét nem veszélyeztetheti, *minthogy a válságos helyzetben az utolsó remény a déli*

hadsereggel való egyesülés volt s az oldalvédnek ép az volt a czélja, hogy ezen egyesülést biztosítsa.

Különben is bebizonyított tény, hogy ha Görgey Nagy Sándor segítségére siet is, későn érkezik. A csata Debreczen-nél alig tartott tovább két óránál s a távolság közte és Nagy Sándor között 2 mértföld volt.

Így a debreczeni csatavesztést egyesegyedül Nagy Sándor gondatlansága és az okozta, hogy az első győzelemtől vérszemet kapva, önállóan egy nagy diadalt akart aratni.

Feltűnő a hasonlatosság a moóri és a debreczeni csatavesztés okai között. Mindkettőt a hadvezér elővigyázatlansága idézte elő.

Majd egymásután következtek a szerencsétlenségek. Jul. 28-án felrobbant a szegedi löpor-torony. Bemet Erdélyben ismételten megverik. Dembinski kardcsapás nélkül feladja Szegedet. A kormány Aradra menekül. Beáll a pénzhiány. (A VII. hadtest nem kapja ki fizetését.) «A lakosok elrejték a kenyeret, hogy a nyomban levő orosz seregnek legyen mit eladni, ne-hogy a várost boszúból elpusztítsák.»

A kétségbeejtő helyzetben egy államiratot küld a kormány Paskievicshez. Ennek sorsát be nem várva, elküldik a másodikat, melyben világosabb szavakkal, mint az előbbiben ajánlják fel a magyar koronát. Pöltenberg tábornokot kérik fel az államiratot átnyújtó küldöttség vezetésére, mert az ő szavának, remélték, nagyobb nyomatéka lesz.

Szemere jul. 21-én emlékiratot küld Kossuthhoz.

Kifejti véleményét, hogy csak dictatura segíthet.

Dictator csak Kossuth vagy Görgey lehet. Görgeyben több, úgymond, «a szigor, következetesség és állhatatosság az egyszer kiválasztott úton».

Érdekes és fontos jellemzés ez, ha tudjuk, mennyire gyűlölte Szemere Görgeyt.

Tehát ismét előtérbe lép a dictatura eszméje, melyet elsőnek Görgey vetett fel, 1848 nov. 11-én, rábeszélvén levelében Kossuthot, hogy foglalja el a dictaturát.

Kossuth kísérletei, hogy a népet felkelésre bírja, nem sikerültek. Csongrádban 39 ház esett egy ily kísérlet áldozatául. Az ellenség így büntette meg a lázadókat. Szemere aug. 3-án kiáltványt intéz a néphez s guerilla-harczokra lázítja. Szerencsére ez sem sikerült. Pöltenberg és társai bizton áldozatul estek volna.

Az izgatottság és kétségbeesés egyre nagyobb lesz. Egy harmadik államiratot terveznek Paskievicshez.

XVI.

**Dembinski Kossuth tudtával feladja az aradi egyesülés tervét.
Temesvári csata.**

Nagy Sándor a debreczeni vereség után nem tudta összetartani seregét s meg sem kísérlette egy rendszeres és cél-tudatos hátrálás keresztülvitelét. A demoralizált sereg hanyat-homlok menekült s bár, Máriássy tanúsága szerint, az ellen-ség Debreczen és Derecske között az üldözéssel felhagyott, mégis Nagy Sándor feladja berettyómenti posztóját, a be-berettyóújfalvai átkelőt, Nagy-Váradra fut s ezzel lehetetlenné te-szi, hogy Görgey a Berettyóvonalat megvédelmezze, a ki most *Arad felé vonul, mint a déli sereggel való egyesülés vég-czélja felé.*

Dembinski azonban, miután Szegedet odahagyta s Sző-regnél vereséget szenvedett, *feladta az aradi egyesülésnek már régtől kitűzött s hangoztatott tervét, s az erre kiadott ha-tározott dispositiók ellenére, az ellenség kezében levő Temesvár felé vonult, a magyar kézben levő Arad helyett.*

A haditervnek ezen megváltoztatása, a nyílt dispositiók megszegése, melynek gyászos következménye a temesvári csata lett, a magyar ügy ezen utolsó, végzetes csapása: egy Kossuth és Dembinski között történt titkos megegyezés eredménye volt, a mit a történelmi kritika mint kétségbevonhatlan tényt meg-állapított.

Tanu erre maga Kossuth, bár akarata ellenére.

Widdini levelében, ezen Görgey elleni vádiratában, töb-

bek közt ezeket mondja Kossuth: *« Alig 5 nap alatt a bankósajtót másodszor is szét kellett szedni és Lugosra szállítani. »* Minthogy pedig a bankósajtót minden fennakadás nélkül sikerült Lugosra vinni a temesvári uton át, világos, hogy Temesvár mellett legkésőbb csak aug. 8-ig mehettek el, mert hisz 9-én már a temesvári csatavesztés után, az utat az ellenség megszállta. Az is beigazolt tény, hogy Szegedről legkésőbb jul. 31-én távozhattak (ez volt a bankósajtó első szétbontása, mit Kossuth említ). Hasonlóképen kétségtelen (mire Szeremlei tanu), *hogy 5-én a bankósajtó már Lugoson volt. Kossuthnak tehát harmadikán, vagy legkésőbb 4-én kellett magát a bankósajtó másodszori szétbontására elhatározni.*

Minthogy pedig Dembinski még 5-én is Szőregen állt, senki sem tudhatta, hogy ő nem Aradra, hanem Temesvárra fog vonulni. *Kossuth sem tudhatta ezt 4-én.*

Hogy mégis tudta, hogy ép ezért Lugosra, Temesvár mögé küldte a pénzsajtót, az legfényesebb bizonyítéka: *hogy az aradi egyesülés tervének feláldozása, egy a nyílt dispoziciók ellenére közte és Dembinski közt történt titkos megállapodáson alapult.*

S felmerül a kérdés: mire volt jó, mire volt szükséges az, hogy Kossuth a kormány régtől hirdetett célját, az aradi egyesülést titokban megmásította?

Hát arra, amire Kossuth mindig gondolt, a legrettegetesebb viszonyok és körülmények között is: hatalmát a félelmetes Görgeyvel szemben biztosítani.

Kossuth számítása az volt, hogy a temesvári úton Dembinski egyesülni fog Bemmel s ez a sok diadalmáról híres ember át fogja venni az ő (Kossuth) általa is képtelennek tartott Dembinski kezéből a vezérletet.

Ismert optimistikus vénájával arra számítván, hogy Bem képes leend az osztrákokat egy eldöntő ütközetben diadalma-

san megverni, s mire Görgey megérkezik, egy győztes sereg élén, egy az egész közvélemény által istenített hőst fog találni.

Mily könnyű lesz azután neki, Kossuthnak, Bemet tenni fővezérévé, mert hisz a diadalmi mámorban meg fog feledkezni az ingatag közvélemény arról, hogy Görgey Arthurt tartotta a végveszélyes időben az egyetlennek, ki még megmentheti a haldokló ügyet.

Bem fővezér lesz. Görgeyvel pedig az lesz, a mit ő akar. Ki fog még Görgeyre gondolni?

Ime eléri akkor czélját, hogy az általa gyűlölt s mindennek felett vetélytársának képzelt s rettegett férfiut eltegye útjából.

Ha vajjon átgondolta-e, hogy mily végveszélyt hozhat ez a terv, ha nem sikerül, hogy az utolsó remény megölője lehet: azt én nem akarom eldönteni.

Talán optimistikus felfogása elűzött most is minden aggódo gondolatot!

Az tény, hogy midőn a hírt vette, hogy Dembinski már 5-én oda hagyta Szőreget, nagy kétségbeesés fogta el, mert Erdélyből vett értesülések alapján meggyőződött, hogy Bem egyhamar nem egyesülhet Dembinskivel. *Arra, hogy Dembinski ily hamar feladja positióját, ő nem számított.*

Igyekezett jóvá tenni hibáját. Aug. 7-én Csatádra parancsot küld Dembinskinék, hogy Arad felé vegye útját. De a szerencsétlenséget nem akadályozhatta már meg. Dembinski nem fogadott szót, azt hiven, hogy az aradi egyesülés parancsa most sem komoly. *Azért maradt a megkezdett úton, a titkos megegyezés értelmében.*

Így jutott el Temesvárra. Emlékiratában maga mondja el Dembinski, hogy itt nem akart megütközni, hanem tovább vonulni Lugosra.

Aug. 9-én megjött Bem.

Hogy ily hamar megérkezett, annak gyászos oka volt: Serege Csörnél egy szerencsétlen csatában a szó szoros értelmében megsemmisült. Mindössze egy pár kísérőjével érkezett meg. Bem tudatja Dembinskivel, hogy Kossuth őt (Bemet) fővezérré nevezte ki. «Barátom köszönöm, hogy leveszed e nehéz keresztet vállaimról», e szavakkal adta át Dembinski a fővezérséget Bemnek. Emlékiratában ez örömteljes felkiáltást így okolja meg: «Ezen felkiáltásra korántsem a fáradalmaktól és felelősségtől való félelem bírt rá, hanem azon érzet, hogy megszabadulhatok ezen dicsvágyó és önző emberek által vezetett s magával meghasonlott kormány zavart s egymással ellentmondó rendeleteitől — melyeknek koronája: Bem főparancsnokká kineveztetése.»

És ezt — a mint látjuk, nem valami ellenzéki, vagy Görgey tábornokarabeli írta, hanem a Kossuth által mindig más érdemesebbek fölé helyezett Dembinski.

Bem még az nap ütközetbe bocsátkozik, anélkül, hogy megkérdezte volna Dembinskitől, hogy hol van az ő tartalékmunitiója.

Ez volt a magyar forradalom utolsó, a végső reményt is megsemmisítő csatája. 1849 aug. 9-én. A mit a szakértők régen jósolgattak, igaznak bizonyult: Bem a rendíthetetlen hős, jó volt Erdélyben egy kis csapat élére, bravour vállalatok kivételére, de egy nagyszámú hadsereg helyes taktikai vezetésére nem volt alkalmas.

A temesvári csata a magyar seregek súlyos vereségével végződött. A magyar forradalom számra legerősebb hadserege bomlásban és feloszlásban volt.

S hogy mit jelentett e csatavesztés a magyar forradalom történetében, azt egyképen ítélte meg ellenség és barát.

Raming azt írta róla: «*A temesvári csata a hadjárat*

utolsó eldöntő viadala volt — a véres dráma vége. A mi ezután még következik, már csak utójáték».

Klapka pedig 1867-ben ezeket írta: *«Világos csak zárjelenete volt a szomorú drámának. Szabadságunk valóságos sírja Temesvár».*

Hogy ama titkos megegyezésnek ilyen gyászos eredménye lesz: azt bizonyára nem gondolta Kossuth.

Még a temesvári csata után sem volt az egyesülés lehetetlen. Igaz, hogy ez az egyesülés már csak árnyképe lett volna a lehető elsőnek: *de talán még segíthetett volna az ügyön, ha Bem serege romjaival Görgey hadseregével Aradon egyesül.*

Bem ezt nem akarta. Szemei előtt akkor már nem a magyar ügy lebegett, *hanem Törökország semleges földje.* És ki venné tőle rossz néven? Idegen volt, az is szép volt tőle, a mit értünk tett — bár a vizontszolgálat reményében tette.

S szinte látom, hogy olvasóm ajkán ott ül a kérdés, *hogy hát ezt a rémittő szerencsétlenséget nem akarták Görgeyvel összeköttetésbe hozni, eddigi tapasztalatok szerint?*

Oh igen. Akadtak, kik felveték a kérdést, mért nem ment Görgey Aradról Bem segítségére?

Hát azért, mert *Görgey Arthur aug. 9-én este ért Ó-Aradra I. hadtestével, midőn a csatának már vége volt* (a másik két hadtest csak 10-én érkezett meg).

Így is egy nappal előbb érkezett, mint azt a hadügyminister utolsóelőtti rendelete megparancsolta s épen megfelelően a későn megkapott utolsónak.

Mert a figyelmes olvasó tudja, hogy Görgeynek nem volt szabad sietnie, mert feladata Paskievics feltartóztatása volt, hogy addig a déli seregek az osztrákokkal elbánhassanak. Mikor aztán a kormány az előnyomulást megparancsolta, ő jött egy folytában, fennakadás nélkül.

XVII.

Ministertanács. Görgey és Kossuth magántalálkozása. Görgey kifejti előtte, hogy mely esetben tenné le a fegyvert.

A temesvári csatáról még nem jött biztos értesítés, midőn aug. 10-én Kossuth Aradvárában ministertanácsot hívott egybe, melyre Görgeyt is meghívta. Nevezetes tanácskozmány volt ez: a forradalom utolsó ministertanácskozmánya.

Kossuth azon jelentéssel nyitotta meg az ülést, hogy a magyar seregek Temesvárnál győzelmet arattak. Görgey kifejti, hogy e hír nem lehet való, mert mint a kiküldött Nagy Sándor ép előbb neki jelentette, az ellenség háttal Temesvárnak, Arad felé támadólag vonul előre, a mely körülmény szerinte ép az ellenkezőnek a jele, mint annak, mit Kossuth tudtul adott.

Ezután Görgey az iránt kért felvilágosítást, hogy Bem, kinek Erdélyben kellett volna lenni, hogy került a temesvári sereghez, hogy lett annak fővezére? Kossuth elhallgatta azt, a mivel Bem megjelenését megmagyarázhatta volna, hogy t. i. ennek serege az utolsó emberig szétszóródott s azzal vetett véget a reá nézve kényelmetlen interpellationnak: hogy Bemet ő főparancsnokká nevezte ki.

Csányi minister, a magyar forradalom egyik legnemesebb alakja, nem késett Kossuth eljárását törvénytelennek kijelenteni.

E kínos incidens után áttértek a tulajdonképeni tárgyra: a fővezér választására.

Vukovics Sebő ekkor felszólította Görgeyt, hogy nyugtassa meg a kormányt affelől, hogy ő nem áskálódott a kormány ellen, hogy a hadsereg kormányellenes szellemét ő nem ápolta, hogy így a ministertanács minden elfogultság nélkül foghasson a fővezérválasztáshoz.

A ki figyelemmel kísérte ezen méltatlanul sokat bántalmazott, félreértett, ok nélkül mellőzött, nemes és helyes szándékaiban annyiszor megakadályozott férfiú történetét, az képet alkothat magának arról, a mi e perczen Görgey Arthur lelkében végbement.

Annyi baj után, melyet a kormány rendeleteivel előidézett, annyi méltatlanság és áskálódás után, most ő jelentse ki, hogy nem igazak az ellenségei által ellene szőtt rágalmak, gyanusítgatások!

Hát az urak még most sem látták be hibás eljárásukat! Most tartson egy védőbeszédet maga mellett, most sorolja fel a botlások, tévedések, hibák hosszú lánczolatát a kormány végzetes politikájának!

Nem, erre nem volt sem alkalmas lelkiállapota, sem ideje!

Minden önérzetes ember át fogja érteni azon motivumokat, melyek Görgey Arthurt arra birták, hogy távozzék, kijelentvén, hogy ő pusztá gyanusításokra nem válaszol, s ha a kormánynak alapos vádjai vannak ellene, állítsák haditörvénszék elé, ott igazolni fogja magát.

S elment seregéhez vissza, bántódás nélkül Ó-Aradra.

Ezt jól jegyezze meg az olvasó. Mert Görgey Arthur egymaga jött, kíséret nélkül Aradvárába, serege, barátai távol Ó-Aradon, ha valakinek komoly gyanúja volt ellene, minden nehézség, mi több, minden hír nélkül letartóztathatták vagy akár megölhették volna.

De nem volt ellene semmi komolyabb vád, csak általános gyanusítások!

Hogy komoly vádak daczára nem tartóztatták le, azt még feltehetné valaki — *de elhíhetné-e józan ember, hogy egy komoly, súlyos vádakkal terhelt férfit, egy jobbára személyes elleneiből álló ministertanács a végveszély órájában egyhangulag fővezérré válaszszon, akkor, midőn a pressiónak még árnyéka sem kísérté a tanácskozó urakat; mi több, ez a férfi ép előbb védtelenül kezeik közt volt.* Pedig ez történt: a ministertanácsban Görgeyt távoztá után egyhangulag megválasztották fővezérnek.

Görgeyt bizonytalanság gyötörte a temesvári csata kimenetele felől s azért próbatámadásokra adott intézkedéseket, midőn Kossuth őt éjjel, a ministertanács után magához kérte. Görgey Duka Tivadar társaságában a várba ment.

A beszélgetés közte és a kormányzó közt négyszemközt folyt le.

E beszélgetés tartalmát Görgey 1852-ben kiadott emlékirataiban körülményesen írja le.

Elmondja, hogy Kossuth, többféle szemrehányások után, azon kérdéssel fordult hozzá (egy szóval sem említvén fel, hogy Görgeyt fővezérré választották; ezt csak Karinthiában tudta meg), ha vajjon Bem alatt hajlandó volna-e szolgálni. Görgey nemmel válaszolt. Kifejté, hogy ő nem magyar fővezér kinevezését olybá venné, mintha őt a feldunai sereg parancsnokságáról letették volna. — Mert «biztosíték kell arra nézve, hogy a háború nem fog még azután is folytatatni, mikor még csak erkölcsi vívmányokra sem leendő többé kilátás — hogy nem fog folytatatni merőben személyes, nem többé nemzeti érdekek kedvéért».

A kormányzó ezután azt kérdezte tőle, hogy mit tenne azon esetben, ha Temesvárnál a magyarok győztek? «*Akkor*» felelt Görgey «*csak az osztrákokat támadom meg, minden erőm megfeszítésével*». «És ha az osztrákok győztek

Temesvárnál?» kérdé utóljára Kossuth «*Akkor én leteszem a fegyvert*», válaszolt Görgey. «*S én főbe lövöm magamat*», viszonzá Kossuth.

Nemsokára e találkozás után Kossuth elküldte Görgeynek Guyon *feltört* jelentését, melyben ez tudatja, hogy a temesvári csata a magyar seregek *teljes leveretésével* végződött. Ezzel mintegy folytatódik a pár órával előbb történt párbeszéd. Kossuth sietve bejelenti azt a tényt, melytől Görgey a fegyverletételt függővé tette.

Így adja elő a dolgot Görgey. Ebből következik, hogy midőn Kossuth másnap Görgeyre ruházta a főhatalmat, tisztában volt azzal, hogy Görgey le fogja tenni a fegyvert.

Ezen elbeszélést azonban Kossuth 1888, 1890-ki leveleiben «merő koholmánynak» jelentette ki s hangsulyozza, hogy ezen a beszélgetésen (melynek különben megtörténtét, idejét s helyét nem tagadja, sőt megerősíti Görgey azon állítását, hogy Görgey élete ekkor teljesen Kossuth kezében volt) a temesvári csatáról még csak szó sem volt, annál kevésbbé, annak következményeiről. Ebből tehát az következne, hogy Kossuth Lajos midőn a főhatalmat Görgeyre átruházta, nem is sejtette Görgeynek fegyverletételére vonatkozó szándékát.

Ime tehát ezen négy szemközti beszélgetésüket ismét, mint a gödöllőit, két egymással a legteljesebben ellenkező módon adja elő a két vezérférfiú.

Azonban a körülmények egybevetése s hiteles okmányok tanúságai itt is, kétségtelen tények, a teljes igazság kiderítésére fognak vezetni, mint amaz előbbi alkalomkor.

Az mindenekelőtt minden értelmes ember előtt képzelhetetlen, hogy e beszélgetésen a temesvári csata szóba ne jött volna. Miért? *Azért, mert a válságos helyzet kulcsa akkor a temesvári csata kimenetelében rejlett.*

Ettől függött, hogy lehet-e még valamit remélni s hogy

mit kell tenni a jövőben. Ez volt, mint tudjuk, az előbbeni ministertanács egyik főtárgya, ez aggasztotta a kedélyeket. Lehetetlenség, hogy ezen találkozásukkor erről mit sem beszéltek volna.

Helyesen jegyzi meg valaki, hogy *a kormányzó Görgeyt tán azért hívatta késő est idején a várba, hogy a szép időről diskuráljanak?*

Az már egészen más kérdés, ha vajjon Görgey Arthur kijelentette-e (és ez itt a kérdés), hogy ő a temesvári csata szerencsétlen kimenetele esetén leteszi a fegyvert?

Erre azonban van egy hiteles tanu. Maga Kossuth Lajos, ki három ízben is tanuskodik e tárgyban ú. m. :

1.) 1849 augusztus 12-én (tehát a hatalom átruházása utáni napon) Lugosról kelt levelében Görgeyhez ;

2.) 1849 aug. 14-én kelt levelében Bemhez Teregováról ;

3.) a widdini levelében 1849 szeptember 12-ről.

Az elsőben többek között ezeket írja : «Lehet eset, hogy hadseregek becsülettel *letehetik a fegyvert a túlnyomó erőszak előtt*: de nem lehet eset, hogy becsülettel letehessék a fegyvert, ha úgy tesz le, hogy a nemzetnek szolgaságot vásárlanak, sok, néhány, vagy kevés egyes egyének személyes javának árán. E nyilatkozattal tartozom magamnak s a hazának. Kivánom ezt a *hivatalos közlönybe* igdatni».

Nos, nem világos-e, hogy Kossuth e sorokban Görgeynek előtte kinyilvánított szándékára teszi meg utólagos észrevételeit?

Mert vagy ez áll, vagy az, hogy *Kossuth saját initiatívájából veti fel a fegyverletétel eszméjét.*

Hát ugyan a nyomasztó körülmények között, ő neki egyéb gondja ne lett volna, mint hogy e reflexióit Görgeyvel közölje, még pedig oly fontosságot tulajdonítván nekik, hogy a hivatalos lapba való felvételüket kívánja.

A másodikban Bemhez, melyet augusztus 14-ről írt, tehát a fegyverletétel utáni napon, de arról tudomással még nem birhatván, a viszonyokat felsorolja és kijelenti: *Én tehát arra a meggyőződésre jutottam, hogy ha Görgey magát megadja . . . . .»*

Honnan jutott Kossuthnak eszébe, hogy Görgey megadja magát, ha erről mit sem beszéltek.

Végre a widdini levélben visszaemlékezvén a történetekre, így szól: «Mulhatatlanul bekövetkezendőnek láttam, hogy — *ha Görgey leteszi a fegyvert* — az Isten sem képes a lugosi sereget csak egy 24 óráig is együtt tartogatni».

Ime tehát háromszor (két ízben még nem tudván az eseményeket, egy ízben egy visszapillantásban a multra) tanuskodik Görgey állítása mellett Kossuth. *Tehát történelmi tény: hogy Kossuth Lajos, midőn Görgeyre a legfőbb hatalmat átrubázta, tudta, hogy ő le fogja tenni a fegyvert.*

XVIII.

A főhatalom Görgeyre ruháztatik. Ennek szükségessége. Haditanács. Fegyverletétel.

Mikor Görgey a Kossuth által neki megküldött Guyon-féle jelentést elolvasta a temesvári csatavesztésről, tisztában volt, hogy most már neki csak egy kötelessége van és ez az, a mit kevéssel előbb Kossuthnak megmondott (a temesvári csata elvesztése esetére) *letenni a fegyvert.*

Jól tudja a figyelmes olvasó, hogy a magyar forradalomnak már régtől: 1849 június 26. óta *csak erkölcsi célja volt.* És ez az volt, hogy miután a szövetkezett orosz-osztrák ellenséggel nem birhattak, verjék le az osztrákot, hogy így ország-világ előtt bebizonyítsák, *hogy a magyar nemzetet győzedelmes hadjáratában Austria ellen csak az orosz interventio akadályozta meg.*

A kormány részéről elkövetett számos hiba, Kossuth vakmerősége ezt az erkölcsi célt is lehetetlenné tette. Görgey serege az oroszok által körülvéve volt. Mit tegyen 17,000 ember 132,000-el szemben. Egy eldöntő csata egy elgyengült ország utolsó fegyverfogható csapatának csak felkonczolására vezethetett volna.

De a fegyverletételben is meg kellett és meg lehetett menteni amaz erkölcsi célt, ha nem is teljességében, de egy részében. A viszonyok úgy alakultak, hogy az osztrákokat nem verhették le, de az osztrákok sem tudtak bennünket levérni. Ha az eredeti erkölcsi cél addig az volt, hogy a ma-

gyarság fölényét dokumentálják urbi et orbi az osztrákok felett, úgy most is még megmaradt amaz erkölcsi cél egy módosított alakban: *A fegyverletétel módjában és kivitelében kimutatni Európa előtt, hogy Austria és Magyarország egyenlő erősek, egyik sem tudta legyőzni a másikat.*

És Görgey belátta, szinte látnoki szemekkel, hogy ezt az elvet kell még megmenteni akkor, midőn már semmi mást nem lehetett megmenteni.

A körülmények kényszerítő hatalma fegyverletételhez vezetett.

De hatalmában állott, hogy megteremtse a fegyverletétel oly módját, mely *ezt az elvet, az erők paritásának elvét kifejezi. Görgey ezt az egyet menthette meg ekkor és megmentette.*

A tudósítás vétele után felszólította Kossuthot, hogy mondjon le és ruházza rá a teljes főhatalmat. Ez amaz utolsó cél szempontjából okvetetlen szükséges volt. Kellott ez azért, mint emlékiratában is elmondja; «*hogy még színét is kikerüljem annak, mintha a fegyver letételének cselekménye hazaárulás, a legfőbb államhatalom elleni lázadás cselekvénye volna*».

Amaz utolsó célét csak úgy lehetett elérni, hogy ha a fegyverletétel cselekvénye nemcsak a hadsereg, hanem a hadsereg és az államhatalom egybehangzó, közös meggyőződését és célzatát manifésztálja.

Kossuth e felszólításra e helyett egy iratot küldött Görgeynek, melyben a kormány «*az összes hazai hadsereg feletti főparancsnokságot és azonkívül korlátlan felhatalmazást — de csakis az oroszokkal való béke megkötése végett — véglegesen*» reá ruházza. (Ezen irat tartalmát Görgey emlékiratából idézem, mert mint a olvasó az eddigiekből meggyőződött Görgey mindig az igazat írta meg s mert a kormányférfiak későbbi nyilatkozatai e tárgyról nagyon ellenkezők.)

Egyébiránt, hogy mi volt ennek szószerint való tartalma, nem lényeges, minthogy Görgey az iratot elégtelennek találta, azon okból, melyet az imént kifejtettem. A katonai és polgári hatalom együttes átruházására volt szükség. Görgey és Csányi leveleikben ezen irat elégtelenségét hangsúlyozzák s a kormány leköszönését, a hatalom teljes átruházását sürgetik. *«Kormányzó úr — írja Csányi — e nézetet osztá mai találkozásom alkalmával és megigérni méltóztatott, a hatalommal felruházó iratot Görgey altábornagynak megküldeni.»*

Kossuth engedett e felszólításoknak. *S ime a tények logikája szükségkép oda vezet, mint az előbbi fejezet okiratbizonyítékai, hogy Kossuth Lajos tudta, hogy Görgey Arthur le fogja tenni a fegyvert.*

Miért? Mert ugyan mi más célra, mint a fegyverletételre ruházta volna át Kossuth Görgeyre a főhatalmat? ?!

Talán a harc folytatására? Hisz erre nem szükséges a főhatalom átruházása, különben is, mint az olvasó alább látni fogja maga Kossuth jelenti ki ennek reménytelenségét.

Békekötésre? Hisz erre Görgey teljhatalmat kapott s mégis ezzel nem érte be, hanem ő és Csányi ezt elégtelennek tartják és a főhatalom átruházását sürgetik.

És meggyőzték Kossuthot, mert teljesítette felszólításukat. *A fegyverletétel volt az egyedüli cél, melyért Kossuth a hatalmat Görgeyre ruházhatta.* 1849 augusztus 11-én megjelent ama két emlékezetes irat, mely a kormány leköszönését és a hatalomnak Görgeyre való átruházását tudatja. Az első a nemzethez volt intézve. Kimondja, hogy «nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagyhatalmasságokkal szemben az önvédelem harczát sikerrel folytathassuk», hogy «a mostani kormány további létezése a nemzetre nézve nemcsak haszontalanná, de károsná is válván . . . a kormányról lelépek s addig a míg a nemzet hatósága szerint intézkednék,

a legfőbb polgári és katonai kormányzati hatalmat Görgey Arthur tábornok urra ruházom».

«Megvárom tőle s ezért az isten, nemzet s historia előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat, legjobb tehetsége szerint, szegény hazánk nemzeti statuséletének megmentésére, javára s jövője biztosítására fordítandja».

Kossuthon kívül aláírta a kormány többsége: Vukovics, Csányi, Horváth.

A másik, Görgeyhez intézett irat, tartalmát tekintve, az előbbivel körülbelül azonos.

Tudatják vele, hogy az nap este 8 órától a kormányzati hatalmat gyakorolni fogja.

Ez a két irat valóban jellemzi Kossuthot. Lelép, mert használni már nem tud a hazának a végveszély e pillanataiban, s mégis Görgey Arthurt teszi felelőssé a következményekért, kötelességévé teszi neki «hazánk nemzeti statuséletének megmentését, java s jövőjének biztosítását», akkor, midőn ő maga mondja «nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagyhatalmasságok ellen az önvédelem harcát sikerrel folytathassuk». Az a feladat, melyet a végórákban Görgeyrehárít, az *egész forradalom egyedüli feladata volt*.

Kevéssel a történetek után megérkezett Pöltenberg követi küldetéséből. Rüdiger Paskievics nevében tudatja, hogy az *orosz hadsereg egyedüli rendeltetése harczolni*. Ha alkudozni akarnak, az osztrák hadsereg főparancsnokához forduljanak. Ez volt a válasz a kijátszott legnagyobb kártyára: a *magyar korona felajánlására* Kossuth s a kormány részéről.

Ezen válasz után belátta Görgey, hogy *a fegyverletétel más, mint feltétlen nem lehet*. Ők feltételeket nem szabhatnak, mert az orosz, mint kijelentette, csak harczolni jött, az osztrákoknak pedig nem hódolhatnak meg amaz utolsó erkölcsi czél miatt.

Tebát feltétlen fegyverletétel! de csak az orosz előtt, inkább, mint esetleg feltételes fegyverletétel az osztrákok előtt.

Még a hatalom átruházása napján Görgey kiáltványt intéz a polgárokhoz. Tudatja a történeteket. Nyugalomra inti őket. «Mit Istennek megfejthetetlen végzése reánk fog mérni, tünni fogjuk férfias elszántsággal s az öntudat azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre veszve nem lehet».

Aztán habozás nélkül hozzáfog a még meglévő utolsó morális cél eléréséhez.

Haditanácsot hív egybe, melyben valamennyi tábornok és törzstiszt megjelent, ezek között a hadtestparancsnokok: Nagy Sándor, Leiningen és Pöltenberg.

Görgey feltárja előttük a helyzetet. Felolvassa Vécsey tábornok levelét, mely a temesvári csata utáni végpusztulást festi.

Ekkor már csak 6000 ember állt ott 40,000 győzelem-ittas ellenséggel szemben.

Felolvassa Rüdiger levelét, melyben a békealkudozókat mereven visszautasítja. Azután előadja nyíltan, a mit ő javasol tenni. Felolvassa a választ, melyet Rüdigernek írt, de a melynek elküldését a haditanács határozatától teszi függővé.

Röviden elmondja a levélben a haza szomorú történetét, nem minden keserűség nélkül emlékezve meg a kormány eljárásáról és politikájáról.

A sereg megadja magát, de csak az oroszoknak. «Ezen alkalommal», írja «Ö felsége a czár nagylelkűségébe vetem bizodalमत, hogy ő azon számos és derék bajtársaimat, kik, mint korábban osztrák tiszték, a viszonyok hatalma által ezen Austria elleni szerencsétlen harciba belésodortattak, nem fogja egy bizonytalan sorsnak és egy mélyen megszorodott nemzetet, mely az ő igazságszeretetéhez folyamo-

dik, nem fog ellenségei szilaj bosszúvágyának védtelen kiszolgáltatni; *talán elég lesz, ha egymagam leszek az áldozatja*». «Siessen — ha a hasztalan további vérontásnak elejét akarja venni — a fegyverletétel szomorú actusát a legrövidebb időben, *de akként lehetővé tenni, hogy az egyedül az orosz czár ő felsége hadai előtt mehesse végbe*». — Végezetül ünneplésen kijelenti, *«hogy inkább fogom egész háttestemet egy bármekkora túlerő elleni kétségbeesett csatában megsemmisíttetni engedni, mintsem oly ellenség előtt tegyem le a fegyvert, kit oly sokszor és csaknem minden alkalommal mi vertünk meg»*.

Ez volt a levél lényege. Feltétlen fegyverletétel, de csakis az orosz előtt, inkább harcz az utolsó emberig, mintsem az osztrákok előtt vagy jelenlétében.

Ezek után Görgey kijelentette, hogy félrevonul, hogy jelenlétével a tanácskozmányt ne befolyásolja. *A mit és a hogyan e haditanács határozni fog, azt és úgy fogja ő végrehajtani*.

És távozott a gyűlésből. Nemsokára, Kiss Ernő altábornagy vezetése alatt, Aulich és Leiningenből álló küldöttség jelenti Görgeynek, hogy *a haditanács valamennyi szavazattal, Zambelly és Markovics törzstisztek szavazatával szemben, — kik az osztrákok előtti meghódolást javasolták — az ő indítványát fogadták el s a levél elküldését határozták el*.

S ez kipróbált bátorságú, hős, nemes férfiak határozata volt, férfiaké, kik előre láthatták lelkükben a mi következni fog, a mi reájuk vár, a Haynau lelketlen dühét, kit örvöngővé fog tenni a megszegyenítés, hogy a magyar seregek, kik anynyiszor verték meg az osztrákokat, hősi pályájukat nem előtte, hanem az orosz seregek előtt végezték be, előreláthatták s inkább választották a bitót, mint a hősi halált, mert e nagylelkű

férfiak átéreztek, hogy nincs joguk egy szerencsétlen ország utolsó 17,000 fegyverképes fiát lemészároltatni.

Feláldozták nemcsak életüket, hanem ennél többet, egy utolsó végcsatában a túlnyomó erővel szemben keresett és megtalált hősi halál világtörténelmi dicsőségét s választották a bitón való, a gyűlölt ellenség által osztott boszúálló halálbüntetést, — a hazáért, egy meggyőződésért.

S 1849 aug. 13-án Világosnál lejátszódott a véres, de lélekemelő dráma utolsó felvonása, egy nemes és ki merem mondani, a csataterén való elvérzésnél heroikusabb utolsó actussal. 17,000 magyar letette a fegyvert. De a letett és halomba rakott fegyverek zörgésében is ott volt egy nagy eszme, ott volt megmentve egy nagy elv, egy nagy és a jövőt megtermékenyítő történelmi tanulság: ezerek véreben és könnyében kikristályozódott alapigazság: a paritas eszméje Magyarország és Austria között.

XIX.

Miért nem végezték ki Görgeyt? Milyen subventiói voltak?

Világossal tulajdonképpen eljutottam a forradalmi események végéhez. A fegyvercsörgés, ágyuzás mind ritkább lett, mert az erődítmények parancsnokai, Görgey értesítésére és tanácsára, letették a fegyvert. Utóljára Klapka Komáromban.

E fejezetben két váddal akarok foglalkozni, melyeket Görgey ellen gyakran hoznak fel. Nem azért, hogy az olvasó előtt Görgeyt alóluk tisztázzam, mert erős a hitem, hogy a ki idáig figyelemmel elkísért, meggyőződött, hogy ez a férfiú felül áll minden vádon, hanem csak azért, hogy ne legyen vádpont, melyre ki nem terjeszkedtem volna.

E két vád: 1. Miért nem osztozott Görgey a többi tábornokok sorsában, miért nem végezték ki őt, ki leginkább exponálva volt? 2. Milyen subventiókat kapott az osztrák kormánytól?

Az orosz hadifogságban Görgeyt Nagy-Váradra vitték, elválasztván őt a többi tisztektől. Görgey hiába mozdított meg minden követ, hogy bajtársaitól ne válaszsák el; hasztalan volt.

Nagy-Váradon Paskievics magához hívatta.

A párbeszédet közte és Paskievics között, rögtön a találkozás után elbeszélte testvérének és barátainak. Testvére, Görgey István leírta s nagy munkájában egész terjedelemben olvasható. E beszélgetés végén azt mondta neki Paskievics:

«De azért most is, ámbár későn, Ön előttem tette le a fegyvert s önként: én ezért önnek biztosítom életét».

Vagyis az orosz fővezér hiúságának annyira hizelgett, hogy a fegyverletétel előtte történt (különösen az oroszok és osztrákok között történt vetélykedések után), hogy elhatározta, hogy Görgey életét megmenti.

Görgey kijelenté, hogy ő ezt nem érdemli meg. Ő a fegyverletételnek csak végrehajtó eszköze volt, de tisztikara határozta el. Ezé az érdem. A fővezér inkább ezekért és Csányi miniszterért lépjen közbe.

Paskievics tényleg kegyelmet kért az összes magyar katonák számára az osztrák császártól, 1849 aug. 16-án kelt levelében.

Aug. 22-én Bariatinsky hg., ki a fegyverletétel hírére Pétervárra megvitte, Görgeyhez többek jelenlétében így szólt: «A czár Ő felsége Önnek megbocsát. Egyszersmind elküldte tulajdon fiát, a trónörökös nagyherceget, az osztrák császár Ő felségéhez a végett, hogy Ön számára Ő felsége bocsánatát is megnyerje. Ha az nem talál sikerülni: az esetre O felsége a czár asylumot ad Önnek a maga birodalmában».

Innen kezdve Görgey élete mentve volt, anélkül hogy ő saját érdekében egy szót vagy egy lépést tett volna.

Augustus 27-én Haynau tudatja vele, hogy a császár megkegyelmezett neki s hogy Karinthiát jelölte ki tartózkodási helyéül, a hova Andrassy őrnagy fogja elkísérni.

Így bekövetkezett, a mire Görgey nem gondolt s nem gondolhatott, hogy a «lázadó» hadsereg vezére kegyelmet kapott — míg a tisztikar kegyetlenül lakolt.

Hogy ez utóbbi megtörtént, azt már csak Karinthiában tudta meg.

E nagy útra Paskievicstől 500 arany félimperiált kapott, mert ez útát saját költségén kellett megtenni s neki vajmi

kevés maradt abból a 300 — 300 arany félimperiálból, melyet már előbb Paskievics adott (első ízben akkor, mikor a császári biztos minden pénzt elkobzott tőlük, másodszer midőn a parancsot kiadták, hogy polgári ruhába öltözzenek a magyar tisztek). Ez összeget Görgey a mondott czélon kívül, magyar menekülők segélyezésére fordította. Pl. Sréter Lajos ezredes egymaga 135 félimperiált kapott.

1100 arany félimperiál volt az, melyet Görgey Paskievicstől, annak unszolására, a viszonyok kényszere alatt, mint kölcsönt elfogadott.

Az osztrák kormánytól húzott subventio története és természete ép ily világos.

Karinthiában Görgey rendőri felügyelet alatt állott, így semminemű állást nem kaphatott, melylyel kenyerét neje és gyermekei számára megkereshette volna.

Neje és barátai unszolására végre 1854-ben egy kérvényt nyújtott be a császárhoz, hogy vagy adja vissza szabadságát (mert e nélkül nem viselhet semmi hivatalt és nem vállalhat magán-szolgálatot) vagy utalványoztasson neki egy évdíjat, melyből családját eltarthassa.

Erre kapott 1200 frt évdíjat, melyet kérelmére (minthogy neje betegeskedése folytán kiadásai egyre nőttek, 2000 frtra, majd 59-ben, 4000 frtra emeltek fel.

Ezt 67-ig húzta, mikor aztán az amnestia folytán hazájába visszatérhetett.

Hogy ez így volt, azt hivatalos okmányok is bizonyítják.

Így végezvén e két váddal, felemlítem még azt a három folyamodványt, melyet Görgey 1850-ben, Bachhoz és a császárhoz intézett. Ezeket a folyamodványokat Görgey emlékiratában egész terjedelemben közölte.

Olvasóim nem fognak kételkedni hitelességükben.

A midőn Haynau magyarországi szereplése bevégeződött,

Görgey azt remélte, hogy most talán sikerrel felemelheti kérésvét bajtársai érdekében. «Az én könyörgésem», írja, «báró Haynau buzgalmát csak még fokozta volna».

A felségfolyamodványban elmondja mind azt, mit Paskievicsnek is elmondott, hogy a fegyverletétel nem az ő, de bajtársai érdeme. «*Nem birtam rá találni s nem bírok e kínzó gondolattól szabadulni — írja folyamodványában — hogy a világsi tény, a magyar forradalmat gyorsan és továbbbi vérontás nélkül bevégző következményeivel együtt, egyedül én nekem érdemül tulajdonított és amnestiám által megjutalmaztatott légyen*».

Aztán valóban szívből jövő szavakkal kér kegyelmet börtönben sínylő társainak. S így végzi be: «Egyetlen tollvonás Fölséged kezétől, sok millió háládatos szívet nyerne meg számára — erős támaszt minden időben — és megszámlálhatlan keserves, noha néma panasz, egyszerre átváltoznék megannyi hangos áldásra, Ferencz-Józsefre, a nagy-lelküre».

Pár héttel rá, az ú. n. quietált tiszték kategóriájába tartozók kegyelmet kaptak.

Harmadik folyamodványában, Bachhoz azokért emeli fel szavát, kik mint *activ tiszték* harczoltak a forradalomban. Kifejti és indokolja, hogy emezek nem bünösebbek, mint a quietáltak, mert hisz az események oly zavarosak voltak, hogy nem tudhatták, hogy a két törvényes végrehajtó hatalom közül melyik részére fog az uralkodó nyilatkozni: az osztrák vagy a magyar részére.

Nem az itt a kiemelni való, hogy mennyiben lett talán e kérvényeknek hatásuk, hanem csak a bennük rejlő szándék: egy nemes jellem megnyilatkozása.

XX.

Kossuth és Görgey.

Az olvasó előtt, ki figyelemmel kísérte az események azt a lánczolatát, melyet nyomról-nyomra, okról-okra igyekeztem elétárni, talán nem lesz érdektelen, ha a forradalmi napok két nagy alakja, a vádoló és a vádlott között egy igazságos párhuzamot vonok, melyből talán kiviláglik egynémely tanulság és az olvasó néhol nagyon is felizgatott s megsértett igazságérzete számára egy kis vigasz és elégtétel.

Mindenki elismeri, hogy a magyar forradalom kimene-tele nagyrészt e két vezérférfiú közötti jó vagy rossz viszonytól függött, hogy jó egyetértés, célirányos összműködés által, talán szerencsésebben végződhetett volna a nemzet ügye.

Midőn tehát a két férfiút, a forradalom alatt kifejtett működésük, eljárásuk s tetteik alapján jellemezni fogom, azzal egyúttal azt is kitüntetem, hogy ki mennyiben igyekezett a jó egyetértés megteremtésére.

Ezen jellemzésben mindig csak a forradalmi Kossuth fog szerepelni, mert hisz csakis ez jöhet itt szóba, minthogy a kettő közötti párhuzam csak innen kezdve vonható.

És így már eleve el kell ismernem, hogy ez a jellemzés sötétebb lesz, mint az, melyet az a kép nyújtana, melyet Kossuth egész életpályájából vonnánk le. Mert hiányozni fog e képből az 1847/8. országgyűlés követének nemes, valódi államférfiúi alakja. Mert bár csodálatos, de úgy van, hogy ezen és a forra-

dalmi Kossuth között egy mérhetetlen ür tátong, két különböző férfi, két különböző jellem az, ki előttünk áll. Hogy ez a roppant ellentmondás egyugyanazon emberben hogy támadhatott, ennek megvilágosítása egy külön munkát, egy külön studiumot igényelne.

Tény az, hogy Kossuthnak 1847/8. országgyűlésen való szerepléséből: komoly, nyugodt, dynastikus magatartásából lehetetlen ráismerni a vakmerő, szenvedélyes Kossuthra.

Hogy melyik magatartás s pálya felelt meg alapcharacterének: azt én nem vagyok hivatott eldönteni. Én rám kizárólag a forradalmi Kossuth tartozik, s hogy ezeket mégis elmondtam, csak az igazság érdekében tettem.

Optimismus, határtalan optimismus Kossuth jellemének egyik kidomborodó vonása. És ez az optimismus az, mely *megfosztotta őt az előrelátástól s az önkritika kellő fokától.* Ez feledtette el vele, hogy ő nem hadvezér s ez ragadta őt el kivihetetlen dispositiók kiadására, mi az első összeütközések forrása lett közte és Görgey között.

Uralomvágy, jobban mondva, *a hatalomhoz való ragaszkodás egész a végletekig*, valósággal beteges rettegés érte, mely a legkisebb gyanut rögtön ténynek fogadja el, mely a katonai dictaturától való örökös félelemre, örök bizalmatlanságra vezet — Kossuth jellemének második alaptulajdonsága.

Azonban a hatalomhoz való e görcsös ragaszkodás rejtett oka kétféle lehetett. *Vagy önző uralomvágy, fékevesztett ambitio, vagy hazaszeretet azon meggyőződéssel párosulva, hogy a haza sorsa az ő személyéhez, tehetségeihez annyira hozzát van kötve, hogy ha a főhatalom más kezébe kerül, vele együtt bukik a haza.*

És én nem vagyok feljogosítva az elsőt állítani, hanem kötelességem, minthogy az ellenkezőről nem győződhettem meg, az utóbbit elfogadni, vagyis azt: *hogy Kossuth a hata-*

lomboz hazaszeretéből s egyéni pótolhatatlansága meggyőződéséből ragaszkodott.

Optimismusából és a hatalomhoz való ragaszkodásából, emeljük ki ismét, a morális motivumokból eredő ragaszkodásából a hatalomhoz, eredt Kossuth *vakmerősége* és *meggondolatlansága*, melyek a legvészesebb tettekre ragadták többek közt: apr. 14-ére és az aradi egyesülés meggátolására. *Ingatagsága*, melylyel a pár nappal előbb árulónak bélyegzett Görgeyt kevésbé rá a legáradozóbb hangú levélben dédelgeti.

Erőszakoskodása, melylyel céljait keresztülviszi, melylyel mindent feláldoz céljainak, ellenvéleményt nem tűrve, lehetetlenné téve.

Ha Kossuth tulajdonságait összefoglalom, azt kell mondani: *nem ismerte forradalmi szereplésében azt az elvet, melyet oly szépen fejezett ki Deák Ferencz, hogy mindent szabad kockáztatni a hazáért, csak magát a hazát nem.*

Görgey jellemének alapvonása a *meggondoltság*, *óvatosság* volt, az az óvatosság, mely egyedül önmagára támaszkodik és a tényekkel leszámol.

Hogy *nem volt uralomvágó*, azt a tények egész sora bizonyítja. Fényes hadisikerek után méltatlanul mellőzve, érdemtelen és képtelen hadvezérek alatt a legjobb buzgalommal és iparkodással működött mindaddig, míg a haza érdeke megkövetelte tőle, hogy valamely végveszélyes rendeletnek ellenszegüljön.

Szigor és következetesség az egyszer helyesnek elismert úton, mint ellensége Szemere jellemezte.

Mindenütt nyilvánul *lelkiismeretessége*, nem csak dispoziói megtételében és végrehajtásában, hanem akkor is, midőn a kormány, meggyőződése szerint, helytelen rendelkezéseit teljesíti s midőn egy veszedelmes politika megdöntésére kísérletet tesz.

Kötelességérzetét nem veszi el soha, a legborzasztóbb fájdalmak között sem. Híven teljesíti feladatát; *gyakran kockára téve életét és soha vele nem törődve.*

Saz aggodó hazaszeretet e szép erényeihez *az egyenesség, őszinteség és humanizmus járul.*

Ezek azok a jellemvonások, melyeket a tények alapján levonhattam.

Ha Kossuth politikájának következményei s eredményei fényesek, a haza boldogságát, felvirulását előidézők lettek volna, szóval, ha a merész cél elérése szentesítette és elfeledtette volna a hibás eszközöket is, melyekkel azért küzdött — akkor megérteném, hogy az új generatio Kossuthból egy félistent csinált; de hogy politikája gyászos s Görgey által előre rettegett következményei után is, mint fél isten áll a nagy többség lelkében, forradalmunk másik nagy alakja pedig, mint szörnyeteg, az áruló bélyegével homlokán — ez egy szörnyűség, mely felháborítja igazságszeretetünket! . . .

Az olvasó, e lapok után — úgy hiszem — tisztán fogja látni a két férfiú képét s a helyet, melyet történelmünkben elfoglalnak.

Mindkettő rendkívüli tehetség.

Az egyik csodálatos, magát és másokat elragadó erejű szónok, hatalmas agitator, ki hazája érdekében, hallatlan optimismusánál fogva, egy mesésen fényes, de elérhetetlen cél után minden eszköz felhasználásával, mindent gyakran egy kockára téve küzd, rettegvé őrizve hatalmát, azon meggyőződéstől áthatva, hogy az ő személye és az ügy össze vannak forrva. Egy férfiú, kit még a keserű következmények sem jőzanítanak ki, nem győznek meg vakmerő célja lehetetlenségéről s a mely célt, mint politikai örökséget minden áron meg akar őrizni nemzetének: egy nagy és becsületes ember feláldozása árán is.

A másik genialis hadvezér, körültekintő, kötelességtudó, egyenes lelkű, hazáját aggóva szerető, életével mit sem törődő, ki korán belátva Kossuth politikája végzetességét, kezdetben megmásként törekszik, majd midőn ez a végveszély leszakadása után lehetetlenné lesz, bár a kikerülhetetlen vést látja, látnoki szemekkel küzd egy erkölcsi célért, mely cél elérése, átérezte, hogy egy szerencsésebb és boldogabb jövő szülőoka lehet. S Világosnál, hol világtörténelmi dicsőségét feláldozza egy elgyengült ország utolsó serege életben tartása kedvéért, eléri e célt: a paritas elvét hazája és Austria között, az erők egyenlőségének tanulságát e két ország között kimutatja.

S jöttek azután véres, rettenetes napok, szomorú évek, de azt a világosi tanulságot nem lehetett megölni, 67-ben újra feléledt s egy boldogabb korszakot teremtett meg.

És hogy ezek után kinek ki az ideálja a két férfiú közül: a vakmerő, fényes, elérhetetlen célt kitűző, vagy a meggondolt kevésbé fényes célért küzdő — ez végre is vérmérséklet és nevelés dolga: ezen elfogulatlan férfiak elvitatkozhatnak.

De egy az, a min nem vitatkozhatik el elfogulatlan ember (ha az események és tények áttanulmányozására vesz magának fáradságot) és ez az: hogy nemes, becsületes, hazáját szerető ember volt-e Görgey Arthur?

Mert ez a kétely a legsötétebb hálátlanság, vérlázító igazságtalanság.
